

ШАПОВАЛИ: УКРАЇНСЬКИЙ РІД

Суми
Світ друку
2018

УДК 141.339

В 74

В 74 Шаповали : український рід / А. Васюріна, І. Мозговий, П. Шаповал та ін.; за ред. проф. І. Мозгового. – Суми : Світ друку, 2018. – 70 с.

У книзі оповідається про один із українських родів – Шаповалів. Подається історія походження й поширення даного роду, трудового внеску його представників та підтримання ними народних традицій.

Основна увага в книзі приділяється трагічній долі п'яти братів-Шаповалів із села Чернеча Слобода (Буринщина в Сумській області), які полягли на фронтах Другої світової війни, та вшануванні їх пам'яті в рідному краї.

Книга ілюстрована, вона містить значний інформаційний матеріал.

Розрахована на викладачів навчальних закладів, студентів, усіх, хто цікавиться питаннями історії й сьогодення нашої землі.

УДК 141.339

© Васюріна А. О., Мозговий І. П.,
Шаповал П. І., Олексенко Є. А.,
Голуб Т. В., Сікорський О. В.,
Кудлай Є. О., Негрей М. Я.,
Мозговий Я. І., 2018

З М І С Т

Пролог.....	4
Глава 1. Шаповали в історі	7
Глава 2. Їх було п'ять... ..	21
Глава 3. Йшли брати на війну... ..	22
Глава 4. Книга пам'яті	24
Глава 5. Жили-были, воевали... ..	27
Глава 6. Необычные истории	30
Глава 7. На Сумщині відкрили пам'ятник братьям Шаповал	32
Глава 8. Виступ на відкритті пам'ятника	33
Глава 9. Журавлі	34
Глава 10. Подвиг, безсмертний у віках	41
Глава 11. Помнить о жизни	44
Глава 12. Звернення здалека.....	46
Епілог.. ..	48
Додатки.....	51
1. Гірке відлуння минулого.. ..	51
2. Сервіс по-Шоскинськи.....	53
3. Дякуємо, вже навчені.....	54
4. Родовід Шаповалів.....	55
Summary	62
Примітки	63

Пролог¹

Українці як велика, об'єднана спільністю творчої мети родина, завжди демонстрували і свою працелюбність, спрямовану на облаштування власної землі й садиби, і рішучу готовність постояти за високі ідеали гуманізму, миру, добра й щастя рідних та близьких. А випробувань нашому народові історія висувала аж занадто багато, тож потрібна була неабияка звитяга й рішучість наших предків, щоб вистояти перед усілякими негараздами, ствердити своє право на щасливе життя.

Одним із найбільших випробувань для нашого народу стала Друга світова війна, в яку український народ був втягнутий супроти своєї волі, завдяки інтригам гітлерівського й сталінського режимів, і в якій він поніс найбільші втрати порівняно з іншими народами.

У березні 2015 указом Президента України було запроваджено День пам'яті та примирення, який надалі відзначається 8 травня. У цей день, а також на 9 травня 2015, коли вшановувалося 70-річчя перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, разом із гаслом “Пам'ятаємо, перемагаємо” почала використовуватися квітка **червоного “маку пам'яті”**. Червоні маки, роки 1945–2015 та гасло “Пам'ятаємо, перемагаємо” розміщені також на аверсі ювілейної медалі “70 років Перемоги над нацизмом”, заснованої Президентом України 29 квітня 2015.

Взагалі квітка маку має давню історію використання як символ, що супроводжував певні дієства. Так, ще стародавні єгиптяни сприймали макову квітку як символ жіночої молодості та краси. Її цінували у Давній Греції й Римі. У наших предків-слов'ян було дві улюблені рослини – калина і мак. Українці пов'язували значення маку з молодістю і красою. Мак також вважався символом роду, оскільки в його голівці, кажуть, поміщається 700, 702 або 703 зернини. Саме завдяки ідеї родючості мак часто використовували як обрядовий атрибут у сімейних і календарних святах. І сьогодні сукні та вишиванки з маками дуже популярні серед наших жінок.

Починаючи з 1914, червоний мак почали використовувати як символ пам'яті жертв Першої світової війни (1914–1918), а згодом – жертв усіх військових та цивільних збройних конфліктів. В Україні червоний мак уперше використано на

заходах, приурочених до річниці завершення Другої світової війни (1939–1945), у 2014.

Натомість кривава чорно-жовта, так звана “георгіївська стрічка” (рос. “лента”), використовувалась у системі державних нагород Російської імперії у II половині XVIII – на початку XX століть. Орденська стрічка стала атрибутом вищої військової нагороди Московської держави – ордена святого Георгія. Після 1917 року “георгіївські” відзнаки припинили офіційне існування в Росії й СРСР, натомість стрічка використовувалася у відзнаках у білогвардійському рухові та в російських підрозділах Вермахту під час Другої світової війни. З 2014 георгіївська стрічка стала символом сепаратизму та агресії проти України з боку путінської Росії і з 15 червня 2017 заборонена в нашій державі як атрибут зловісної імперської пропаганди.

І ось тепер, незважаючи на зовнішні загрози, Україна впевнено йде в Європу і все у нас має стати як у цивілізованому світі. Тож і вшанування жертв кривавих воєн відбувається згідно з прогресивною світовою тенденцією, де в центрі акцій – символ мирного квітучого маку.

Сьогодні дуже важливо увічнити перемогу й подвиги тих, хто її виборював. Адже в Україні немає практично жодної української родини, яка б не оплакувала своїх синів, дочок, чоловіків і дідусів, що поклали свої голови на полях битв, у концтаборах і на руїнах спалених населених пунктів.

Одна з таких родин – сімейство Шаповалів з давнього й відомого села Чернеча Слобода, яке розташоване на теренах Буринщини (Сумська область). З війни не повернулися п'ять братів однієї гілки цього роду (Дмитро, Федір, Яків, Микола, Омелян), ще один (Опанас) – з іншої гілки, а також представники інших родів (Вакуленко Антон, Коровай Григорій, Коровай Сергій), які нині мають родинні стосунки з сімейством Шаповалів. До цього можна додати більше дюжини інших Шаповалів, уродженців цього села, життя яких забрала війна.

Ці юнаки й чоловіки господарювали на власній землі, продовжували вікову традицію своїх предків по звеличенню рідного краю, зводили будинки й прикрашали подвір'я й городи садами, вирощували врожаї й виховували дітей, аби славилися наші терени працелюбним людом і його здобутками, що прославляли Україну по всьому світові. Багато з них залишилися в мороці забуття, а їх могил уже й не відшукати сьогодні...

І постала реальна загроза, що обірвуться вікові традиції, які пов'язують воєдино наше сьогодні з минулим і майбутнім.

І тоді нинішні представники цього роду й громадськості ініціювали питання увічнення пам'яті загиблих бійців і простих трудівників, аби широка картина родоводу Шаповалів змушувала його молоде покоління благоговійно ставитися до величі своїх предків, запозичувати їх досвід і вміння.

Робота над виданням була досить напруженою й копіткою, вона вимагала певних зусиль і терпіння, прагнення представити максимально точні дані про тих, чиє життя не відбилося на сторінках книг і літописів, але воно не менш цікаве порівняно з постатями загальновідомими. Це було потрібно, щоб ми вчилися на здобутках, а то й помилках предків, аби самим уникати тупикових шляхів, а якщо й натрапляти на тернії, то рішуче пробиватися через них до осяйних зірок.

Тож нехай на наших полях і левадах завжди буяють прекрасні червоні квіти маку як символ краси, миру й величі подвигу в ім'я збереження цього миру, так необхідного нам сьогодні, як знак пам'яті про тих, чиє життя обірвалося рано й вимушено, але воно було покладене на вітвар перемоги, що кличе нас до подальших звитяг задля слави рідної неньки України, задля величного майбутнього її синів і дочок, які – хочеться вірити – будуть шанувати пам'ять своїх дідусів і знаходитимуть час, аби скласти низький уклін їх могилам, монументам та іншими місцям вічного спокою...

Алла Васюріна

Глава 1. Шаповали в історії²

У європейських країнах так повелося ще з часів Середньовіччя, що кожен рід отримував своє прізвище. Теж саме відбулося в Україні як одній із європейських держав. Причому, українські прізвища від початку мали дуже розгалужену систему формування. Іноді у нас за прізвищем можна визначити регіон чи навіть місцевість, із якої походив предок людини (наприклад, Вишенський – із містечка Вишні), можна дізнатися про його заняття, належність до козаків чи церковнослужителів, звання або чин, а також особливу прикмету, давність прізвища тощо.

Проте, слід зважати, що трактування прізвищ може бути цілком неоднозначним, особливо в плані визначення національності. Так, наприклад, прізвище з тюркським коренем може й не означати, що предок – татарин, просто його могли назвати тюркським словом, оскільки воно було поширене в ті часи (так, Сагайдак, Сагайдачний, Сагайдаченко – через використання окремими козаками сагайдака зі стрілами). Застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві України почали дуже рано через необхідність вказати права власності на щось. Тому для нас є цікавою проблема становлення ранніх українських прізвищ, які відображають картину формування українських родів.

а) ПОХОДЖЕННЯ ПРІЗВИЩА ШАПОВАЛ

Одним із найбільш відомих і давніх українських прізвищ є прізвище *Шаповал*. Дослідження історії його виникнення й розповсюдження відкриває забуті сторінки життя і культури наших предків і може розповісти багато цікавого про наше далеке минуле. Прізвище належить до стародавнього типу слов'янських сімейних іменувань, утворених від особистих прізвиськ³. Такі іменування ми зустрічаємо в давньослов'янському середовищі ще в дохристиянські часи, в VIII–IX ст. (наприклад, “Любечанин” – “той, хто походить із Любеча”, “Муромець” – “той, хто походить із Муромця” тощо).

Згодом традиція давати людині на додаток до імені, отриманого при хрещенні, індивідуальне прізвисько поширилася значною мірою в Русі-Україні (X–XIII ст.) і зберігалася аж до пізнього Середньовіччя (XVII століття). Спочатку в Русі застосовували лише прізвиська, які можна було зустріти в іменуваннях давньоруських князів і які не успадковували. Причому, прізвиська на Русі були надзвичайно різноманітні і часто відображали якісь яскраві якості зовнішності або характеру людини.

Це пояснюється тим, що на практиці використовувалося відносно небагато канонічних церковних імен, які в результаті часто повторювалися. Численні ж особисті прізвиська дозволяли легко виділити людину серед інших у тодішньому суспільстві.

Дещо пізніше через необхідність вказування права власності на щось почали застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві. Найчастіше вони були пов'язані з видом діяльності людини (“Кожум’яка”), місцем її походження (“Переяславець”), станом (“Попович”), ім’ям батька (“Микитович”) тощо. Особливо масово родові прізвища зустрічаються в письмових джерелах XIV–XVI століть. Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди, які мали статки (купці, бояри, магнати, власники земель). Проте вже в XVII ст. власні прізвища мали ледь не всі українці, щоправда прізвища часто трансформувалися, на їх основі могли створюватися нові прізвища, наприклад, син людини з прізвищем Коваль міг отримати прізвище Коваленко (син Коваля), а його жінку називали Ковалиха. Багато прізвищ з’явилися в часи Запорозької Січі, оскільки при вступі на Січ козак змінював своє старе прізвище на нове.

Вже в Русі прізвищне іменування іноді ставало соціальною характеристикою, оскільки вказувало на рід занять їх носіїв. Це відбувалося зазвичай у тих випадках, коли людина була майстром своєї справи. Таку людину завдяки її ремеслу знали й поважали оточуючі, тому навіть у ділових записках за нею часто зберігалось професійне іменування.

Саме до подібних “професійних” іменувань відноситься й особисте прізвисько Шаповал, від якого утворилося досліджуване нами прізвище. Слово “шаповал”, як видно, складається з двох частин: “шап” і “вал”. Тобто, воно належить до розряду тих, які утворені за схемою: *іменник + дієслово*, наприклад: Козоріз, Мукоїд, Мукомел, Муковоз, Пивовар (і Шаповал).

При цьому “шап” постає як вираження терміну “шапка”, а “вал” – відповідної дії (“валяти”). В Україні здавна для позначення роботи по виготовленню виробів із повсті вживалося дієслово “валяти”, яке й збереглося в прізвищі – як, наприклад, у слові “валянци”, тобто валяні чоботи. *Шаповалом* або катрушником у старовину називали майстра, який виготовляв із вовни валянци (по-іншому – шкорні), шапки, капелюхи й інші вироби способом валяння, тобто, інакше кажучи, “валяв” їх.

Як зазначав В. Даль, слово “валяти” щодо сукна означало “збивати виткане сукно, щоб воно було товстішим і щільнішим і щоб після того з нього можна було зідрати ворсу”⁴.

“Шаповалом” також називали мандрівного майстра, який займався виготовленням повсті й повстяних виробів. Пізніше в

Україні, яка з II пол. XVII ст. складала південний захід європейської частини Російської імперії, “шаповалів” інакше називали “шерстобитами”. Згідно “Толкового словаря” В. Даля, “шаповал” – слово західного (тобто українського чи білоруського походження – *І. М.*), означає того, хто “шляповав, або валяє магерку, або взагалі кошму, войлок, шерстобит”⁵.

При цьому секрети майстерності ремісники зберігали в таємниці, не відкриваючи їх стороннім, вони навіть придумали свою особливу “шаповальську” (“катрушницьку”) мову⁶.

Отже, згідно *першої версії*, прізвище “Шаповал” відноситься до так званих “професійних” найменувань, що містить вказівку на рід занять людини (“той, хто робить/валяє войлокові шапки”). Тобто, “Шаповалом” називали майстра, який обробляв шерсть, виготовляв повсть, кошму, валянки, валяв шапки та інші вироби з вовни. Саме прізвисько, як зазначалося вище, складається з двох коренів – “*шап*” (що збереглося в слові “*шапка*”) і “*вал*” (від слова “*валяти*”). При їх поєднанні постало прізвище *Шаповал*⁷.

Згідно *другої версії*, прізвище “Шаповал” походило від найменування представника певного роду за його професійною діяльністю; через батька це найменування передавалося до сина: *шаповал* – це представник того роду, де обробляють шерсть, виготовляючи, таким чином, повсть, кошму, валянки, шапки та інші вироби. Основа *шап* – теж жила в слові *шапка*. Для визначення роботи існувало дієслово *валяти* (з нього – слово валянки: спочатку валяні чоботи, на відміну від шкіряних).

Виходячи з цього, можна стверджувати, що прізвище Шаповал – українського походження, оскільки воно не включає якогось суфікса. Як відомо, прізвища без суфіксів дуже рідкісні у російській ономастиці (розділі мовознавства, що вивчає історію й закономірності виникнення, розвитку, функціонування, змін, поширення і структури власних імен), зате типові для українського прізвища, про характер походження якого ми вже зазначали⁸.

Адже російські прізвища з’явилися значно пізніше українських. Причому, більшість російських прізвищ походять від церковних патронімів (по-батькові), як то Іванов, Петров, Сидоров тощо. Дещо менше вони походять від прізвиस्क, доволі мало – від роду діяльності, місця походження, інших родових прізвищ. Спочатку в Московії (назва Росії до 1721) прізвища набували князі та бояри. Ще в кінці XVIII – середині XIX століття основна маса населення центральної Росії не мала прізвищ. Такі прізвища у більшості російських селян формуються лише у середині XIX ст., особливо після відміни кріпосного права у 1861 році. Остаточо процес придбання прізвищ у Росії завершився тільки в 20-х роках XX століття.

Натомість українське прізвище Шаповал, утворившись ще у XVI ст. від прізвиська предка, не потребувало оформлення фамільним суфіксом *-ов*. Такий безсуфіксовий варіант був характерний для українських, а часом і білоруських земель, оскільки тут прізвища почали закріплюватися століттями раніше за росіян, коли типові суфікси у прізвищі ще не оформилися. Лише згодом у Росії після додавання суфікса *-ов* українське прізвище “Шаповал” було переінакшене на “російське” – “*Шаповалов*”.

І це не випадково, оскільки “Москва одвічно з позицій високомірства та релігійного фанатизму марила про зросійщення України”⁹ навіть на побутовому рівні. В часи Російської імперії, коли знищувалося все українське, владний бюрократичний апарат намагався ліквідувати навіть українські прізвища шляхом їх русифікації. Так, наприклад, “Петренко” міг стати “Петровим”, “Ковальчук” – “Ковальовим”, а прізвище “*Шаповал*” легко перетворювали на “*Шаповалов*”. Звичайно ж, усе це Російська імперія робила для того, щоб знищити в українців навіть їхню історичну пам’ять.

Має поширення і *третья версія* походження прізвища “Шаповал”. За нею, “Шаповал” – це козацьке прізвище, яке було створене в XVI–XVII ст. на Запорозжжі. Справді, на Запорозжжі були люди, які носили прізвище Шаповал. Але саме це прізвище з’являється ще до виникнення стаціонарної Січі (1570-і).

Згідно *четвертої версії*, це слово є типовим для баксера: мовляв, “шапки валяв”, збиваючи їх із голови¹⁰. Хоча навряд чи цей приватний варіант може дати пояснення причини такого масштабного розповсюдження у нас прізвища “Шаповал”.

Одже існує кілька версій походження прізвища Шаповал. На нашу думку, найвірогіднішою є версія перша (можливо, в поєднанні з другою). Вона дає змогу зрозуміти популярність прізвища його пов’язаністю з діяльністю: шапка, особливо в холодну добу, була не менш необхідною, ніж кожух. Таким чином, прізвище “Шаповал” належить до категорії *Сукняр*¹¹.

А це означає, що родове (тобто таке, яке служить позначенням для відповідного роду) іменування “Шаповал”, безумовно, є цікавим пам’ятником слов’янської (української) писемності й культури.

б) ПОШИРЕННЯ ПРИЗВИЩА ШАПОВАЛ

В “Енциклопедії” Брокгауза і Єфрона на рубежі XIX–XX століть зазначалося, що Шаповали не просто пов’язані з валянням шапок, наголошувалося на “пересувному” способі життя майстрів: “Шаповал – мандрівний майстер по виготовленню войлоку і

войлочних виробів”¹². Можливо саме це забезпечило значне поширення прізвища “Шаповал”.

На території литовських володінь в Україні й Білорусі це прозвище й прізвище задокументовані, починаючи з XVI–XVII ст.: якийсь *Шаповал*, слуга в Луцькому замку (1552); *Шаповал Івашко*, мінський міщанин (1579). Потім воно поширилося на й на території Московії (його українські носії йшли на службу до Москви), де отримало нову форму з суфіксом –*ов*: “*Шаповалов Истома*, крестьянин Дорогобужского уезда” (1603); “*Шаповал Ефимко*, Иванов сын, смоленский стрелец” (1610) та ін.¹³.

Прізвище “Шаповал” нерідко згадується в досить давніх актах України.

Так, у “Реєстрі всього війська Запорозького після Зборівського договору з королем Польським Яном Казиміром, складеному 1649 року жовтня 16 дня”, носії прізвища “Шаповал” зустрічаються серед козаків, приписаних щонайменше до 8 полків (адміністративно-територіальних і військових одиниць) із 16 полків, діючих на той час в Україні:

Білоцерківський полк:

Шаповал Онисько (містечко Чорний Камінь).

Кальницький полк:

Шаповал Дмитро (сотня Веницька).

Уманський полк:

Шаповал Васько (сотня Дабанська).

Черкаський полк:

Шаповал Яцько (сотня Полкова).

Чигиринський полк:

Шаповал Тиміш (сотня Омельницька).

Миргородський полк:

Шаповал Мисько (сотня Сенчанська),

Шаповал Павло (сотня Хорольська),

Шаповал Андрій (сотня Гаврила Гладченка),

Шаповал Федір (сотня Лубенська).

Переяславський полк:

Шаповал Фесько (сотня Козельська),

Шаповал Яцько (сотня Чикменєва).

Полтавський полк:

Шаповал Мисько (сотня Рашівська)¹⁴.

В реєстрі Кальницького полку був і козак *Шаповал Микола*.

За деякими даними, у 1649 році в Конотопській сотні Чернігівського полку числилися *Шеповал/Шаповал Ромашка* (Роман – І. М.) і *Шеповал/Шаповал Юсько (Яцько)*. У 1654 вони були включені в Присяжні книги як козаки с. Попівка Конотопської сотні

(повіту)¹⁵. Ці козаки могли походити із села Шаповалівка чи бути пов'язаними з селом, яке належало до Конотопської сотні.

Також відомо, що в 1649 році у Батури́нській сотні Чернігівського полку числився *Шеповал/Шаповал Костка*. У 1654 році він був занесений до Присяжних книг козак с. Красне Батури́нської сотні (повіту) Ніжинського полку¹⁶.

За “Малоросійським переписом 1666” відомо:

“Село Васківці, а в ньому міщани оруть на чотирьох волах. У дворі: *Шаповал Ярофей*...

Розпис міста Вичня. Міщани ж меншої статі, а по окладу обкладені з двору по 8 алтинів. У дворі: *Шаповал Дениско*...

Розпис містечка Старі Санжари, міщанські двори першої і середньої, і меншої статі писані окремо по статях, – хто на скількох волах і на конях оре, і що за ким яких угідь. У дворі: *Шаповал Олексій*...

Розпис містечка Старі Санжари. Та в тому ж містечку безорні (не мали землі й не вдавалися до оранки – *І. М.*) бобильські (безземельні – *І. М.*) двори. У дворі: *Шаповал Назарко*”¹⁷.

За “Мазепиним обліком 1726” у Чернігівському полку, на той час одному з 10 полків Гетьманщини (Лівобережжя), числилися:

“*Шаповал Давид*, козак (лист 113),
Шаповал Андрій, селянин (л. 133),
Шаповал Семен, козак (л. 135),
Шаповал Павло, козак (л. 158),
Шаповал Микита, козак (л. 159),
Шаповал Петро, селянин (л. 167)”¹⁸.

У 1726 в Баришівській сотні Переяславського полку числився козак *Шаповал Кузьма*¹⁹.

Згідно “Присяги Миргородського полка 1732” (ще одного з 10 полків Гетьманщини) цю присягу приймали:

“Сотні Миргородської цехові ... *Шаповал Іван*.
Сотні Сорочинської цехові ... *Шаповал Матвій*.
Сотні Остапівської козаки ... *Шаповал Гаврило*, *Шаповал Охрім*”²⁰.

У 1732 році в складі ковальського цеху міста Кролевець, тепер районного центру на теренах сучасної Сумської області (на той час Кролевецька сотня була в складі Ніжинського полку в Гетьманщині), числився якийсь *Шаповал Яцько*²¹.

У “Ревізії Чернігівського полку 1732” числилися:
“Шаповал Гаврило – жебрак і убогий, Березна Березнянської сотні
 (л. 121),
Шаповаль Івань, козачий підсусідок (с. Хотівль, сотня Городницька
 (л. 114),
Шаповаль Яким, козачий підсусідок (л. 43),
Шаповал Каленик, козачий підсусідок (л. 43),
Шаповал Сидір, козак жебрак і убогий, с. Боба Менської сотні
 (л. 146),
Шаповал Степан, козачий підсусідок, м. Сосниця Сосницької сотні
 (л. 170),
Шаповал Кіндрат, козачий підсусідок (л. 126),
Шаповал Павло, міщанин (л. 185 зворот),
Шаповал Матвій, міщанин (л. 186),
Шаповал Павло, міщанин (л. 186),
Шаповал Тарас, міщанин (л. 186),
Шаповал Іван, міщанин (л. 185 зв.),
Шаповал Яким, міщанин (л. 244),
Шаповал Кіндрат, міщанський підсусідок (л. 250),
Шаповал Іван, міщанин (л. 260),
Шаповалчин зять Іван, посполитий (л. 262),
Шаповал Лук’ян, міщанин (л. 282 зв.),
Шаповал Дмитро, міщанин (л. 282 зв.),
Шаповал Юрко, міщанин (л. 282 зв.),
Шаповаленко Кіндрат, посполитий (л. 311),
Шаповал Дмитро, посполитий (л. 318),
Шаповал Микита, посполитий (л. 345),
Шаповал Семен, посполитий (л. 345),
Шаповаленко Яків, посполитий (л. 355 зв.),
Шаповаленко Гаврило, посполитий (л. 355 зв.),
Шаповал Омелько, підсусідок (л. 500 зв.),
Шаповал Лук’янь, підсусідок (л. 501 зв.),
Шаповал Алексій, підсусідок (л. 505),
Шаповал Кіндрат, підсусідок (л. 507 зв.)”²².

Окрім усього іншого, слід відзначити, що носії прізвища *Шаповал* у великій кількості згадуються у реєстрі Запорозького війська (тобто Січі) в 1756 році²³.

У 1782 році згадується якийсь козак *Шаповал Іван*, який давав свідчення в Конотопському суді²⁴. Можливо він є тим предком Шаповалів, який за Румянцівським переписом XVIII ст. числився як мешканець с. Чернеча Слобода на Сумщині.

До 1917 року прізвище Шаповал особливо часто зустрічалося в таких містах, як Київ, Кременець, Сороки тощо. Проте поступово його носії розселилися по всій Україні.

Станом на 2001 рік прізвище Шаповал входило до найпоширеніших прізвищ серед громадян України.

Сьогодні це прізвище носять письменники й історики, полковники й генерали, спортсмени й громадські діячі, політики й скульптори та ін.

в) ПРИЗВИЩЕ ШАПОВАЛ У ЧЕРНЕЧІЙ СЛОБОДІ

З XVIII ст. прізвище Шаповал зустрічається серед мешканців с. Чернеча Слобод (на Буринщині). Саме село виникло десь у 1650-х рр. чи трохи пізніше в результаті переселення втікачів із Правобережжя в цей край. Не випадково саме в той час у навколишній місцевості виникає низка козацьких сіл і слобод (Грузьке, В'язове, Дептівка, Козацьке, Кошарівське, Совинське).

Тут з'явилися різні козацькі роди, серед яких із XVIII ст. зустрічається і рід Шаповалів. Найвірогідніше його засновник прибув сюди з Шаповалівки, де оселилися такі професіонали. Щоправда, невідомо з якої Шаповалівки – адже поблизу було два села з такою назвою. До 1917 року їх так і називали: Велика Шаповалівка (Борзненщина) і Мала Шаповалівка (Конотопщина).

Перше з цих сіл, Велика Шаповалівка Борзнянського району, згадується в історичних джерелах з кінця XVI ст. Воно було засноване на території, яка до 1503 перебувала у складі Великого князівства Литовського, а згодом тимчасово входила до складу Московії. Розташоване між Батурином і Борзною, на шляху з Києва до Москви, селище було одним із гарно укріплених прикордонних пунктів. У 1618 згідно з Деулінською угодою Шаповалівка, як і велика частина Сіверської землі, була повернута від Московського царства до Речі Посполитої.

У травні 1648 року війська гетьмана Богдана Хмельницького (1648–1657) проголосили Шаповалівку вільним козацьким містечком, і воно стало центром однойменної сотні. У 1650 Шаповалівська сотня входила до складу Ніжинського полку.

Згідно рішень Переяславської Ради та Березневих статей 1654 року, Шаповалівська сотня, як і вся територія Козацько-Гетьманської держави, потрапила під протекторат Московського царства. 3 лютого 1654 в містечку Борзна 267 шаповалівських козаків і 198 міщан присягнули, як тоді велося, на “вірність” московському царю²⁵.

На початку XX ст. це село входило до Борзнянського повіту Чернігівської губернії і знаходилося за 8 верст від повітового

центру. Тут мешкало 4 750 жителів. У селі діяли земська лікарня, сільська бібліотека, читальня, дві початкові школи, 5 ярмарок, щоденні базари²⁶.

Інше село, Мала Шаповалівка, нині знаходиться в Конотопському районі Сумської області. Конотоп (перша згадка про нього в 1635 році) ймовірно в 1648 році став центром сотні у складі Борзнянського полку. Але сотня була формально визнана і юридично закріплена за Чернігівським полком Зборівським реєстром 16 жовтня 1649 року у кількості 100 козаків з осідком у м. Конотоп, яке до 1648 року було центром Конотопської волості (округу) Новгородського повіту Чернігівського воєводства.

Після Білоцерківської угоди 1651 року між Україною й Польщею Конотопська сотня відійшла до Ніжинського полку, позаяк у присяжних списках 1654 року вона числиться уже за цим полком у складі міста Конотопа та навколишніх сіл Вирівка, Полівка, Соснівка і Підлипне. Від 1654 року і до її ліквідації у 1782 році Конотопська сотня була адміністративною одиницею Ніжинського полку.

Перша згадка про село Мала Шаповалівка відноситься до 1654 року. За переказами, на Січі була сотня, яка найкраще “валила шапки”, а козаки, які входили до цієї сотні, були вихідцями з цієї Шаповалівки. Існує ще кілька версій виникнення назви села. За однією з них, село заснував багатий козак на прізвище *Шаповал*, який зайняв землі на правому боці річки Кукілки. За іншою версією, яка вірогідніша, село заснували козаки, переселенці з села Велика Шаповалівка, що на Чернігівщині (за 50 км звідти). Згодом Мала Шаповалівка входила до складу Конотопської сотні²⁷.

28 червня 1659 року між селами Мала Шаповалівка та Соснівка відбулася знаменита Конотопська битва загонів українського гетьмана Івана Виговського (1657–1659) з царськими військами Московії під командуванням князя Олексія Трубецького. Битва закінчилася нищівним розгромом московських військ Трубецького та їх вигнанням з України²⁸.

З документу “Опис Конотопської сотні 1711 року” стають відомі населені пункти, які входили в сотню на вказаний рік: “*Сем’янівка, Підлипне, Соснівка, Шаповалівка, Попівка, Вирівка, Озаричі, Старе, Гути, і місто Конотоп*”, а також – “*Усіх і всяких козаків, посполитства і протекціялих людей у сотні Конотопській – 1569 [чол]*”²⁹.



Мапа Буринського й Конотопського районів Сумської області. В центрі – с. Чернеча Слобода, зліва вгорі – с. Шаповалівка

Очевидно вихідці з цієї (Малої Шаповалівки), мандрівні майстри по виготовленню шапок, якось попали в Чернечу Слободу й осіли тут. Хоча можливо це трапилося вже при заснуванні



Монумент в пам'ять жертв Голодомору 1932–1933 у с. Чернеча Слобода

Чернечої Слободи, яка, судячи з усього, виникла приблизно в один час із Малою Шаповалівкою.

За Румянцевським переписом 1765–1769 років у с. Чернеча Слобода було понад 100 великих сімейств (часом більше 20 чол. у кожному), які жили в 108-ми великих хатах. Серед них було й сімейство *Шаповала Івана*³⁰, мабуть нащадка переселенця з Малої Шаповалівки. У XIX ст. церковні книги с. Чернеча Слобода називають інших численних *Шаповалів*³¹, які започаткували різні гілки одного роду Шаповалів, що відгалужувалися від нащадків Івана Шаповала (XVIII ст.).

В подальшому представники роду мешкали в с. Чернеча Слобода. Від роду невпинно відгалужувалися окремі сім'ї, які поступово втрачали зв'язки між собою, натомість родичаючись через кумівство й шлюби з іншими родами й сім'ями.



Шаповал Іван і Шаповал Анастасія. 1960 р.

У ХХ ст. Шаповали, як і все українське населення, опинилися перед тяжкими випробуваннями, оскільки виявилися втягнутими в



Родина Шаповалів. 1999 р. Перший ряд (зліва направо): Шаповал Анастасія, Горбатенко Вадим, Олексенко (Шаповал) Єфросинія, Шаповал Петро; другий ряд: Шаповал (Олех) Ольга, Бойко Надія, Коровай (Бойко) Галина, Горбатенко Євгеній; третій ряд: Шаповал Іван, Бойко (Шаповал) Катерина, Бойко Яків; четвертий ряд: Коровай Микола, Сурело Іван; п'ятий ряд: Шаповал (Свинухіна) Валентина, Постолова Наталія, Шаповал Сергій, Мойсеева (Шаповал) Ірина

сталінські експерименти з будівництва соціалізму, прямим наслідком якого стали три Голодомори (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947), Великий терор (1937–1938) і Друга світова війна (1939–1945). Причому, найбільше життів забрав голод 1932–1933 років і совєцько-німецька війна 1941–1945 років.

На той час одну з гілок роду Шаповалів у селі Чернеча Слобода представляв селянин *Омелян*, який мав сина *Опанаса* (нар. 1906). У останнього був син *Іван Опанасович* (1927–2004). Щоправда, був й інший син, *Петро* (1929–1933), але в чотири роки він, як засвідчує місцева мешканка М. С. Прядка, помер від страхітливого Голодомору, організованого мос-ковсько-більшовицькою владою.

У період голодомору 1932–1933 роках у Чернечій Слободі померло 2757 чол.³² (найбільше в районі, хоча це далеко не повні цифри).

Серед них, як згадує та ж мешканка М. С. Прядка, жертвами Голодомору в 1933 стала і сім'я Семена Лукича, що представляла іншу гілку роду Шаповалів; разом із батьком померли і його діти

Андрій, Софія
та Феона.
Інший
документ теж
повідомляє
про ці
жертви:
*Шаповал Пе-
тро Пана-
сович* –
селянин,
помер у
1933, свід.
Прядка М.
С.



Весільне фото Коровая Сергія і Коровай (Супрун) Любові. 1980-і. Перший ряд: крайній зліва – Шаповал Анатолій; другий ряд: крайня зліва – Шаповал (Свинухіна) Валентина, крайній справа – Шаповал Петро, друга справа – Коровай Галина

*Шаповал
Семен Лу-
квич* – селя-
нин, помер у 1933, свід. Прядка М. С.

Шаповал Андрій Семенович – селянин, помер у 1933, свід. Прядка М. С.

Шаповал Софія Семенівна – селянка, померла в 1933, свід. Прядка М. С.

Шаповал Феона Семенівна – селянка, померла в 1933, свід. Прядка М. С.³³.

Трьох Шаповалів з цієї сім'ї чи іншої, які померли в дні Голодомору, згадує інша мешканка Чернечої Слободи³⁴.



Шаповал Сергій. 1995

І таких родів у нас постраждало багато, бо до цього зводилася діяльність правлячої верхівки. “Витоки наших бід”, безперечно, – “моральне падіння керівної верхівки суспільства”³⁵.

Ще одна гілка роду Шаповалів формувалася в Чернечій Слободі через селянина Федора, який був жонатий на Єлизаветі. У їхнього сина Артема й Ганни було 5 синів (*Дмитро, Федір, Яків, Микола, Омелян*) і дві дочки (*Тетяна і Єфросинія*). Братам, які згодом пов'язали своє життя з родами Негреїв, Бойків, Короваїв, Вакуленків та ін., довелося стати в центрі подій, пов'язаних із життям роду Шаповалів у селі Чернеча Слобода (тепер Буринського району Сумської області), кульмінацією яких виявилися жахіття Другої світової війни (1939–1945).

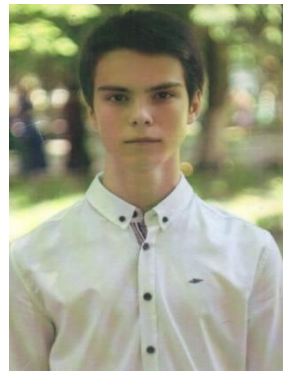
Отже, дві гілки роду мешкали в різних кінцях вул. Новоселиці (на цій вулиці було кілька гілок роду Шаповалів – на початку її, в “Ковороті”, на “Кутку”, не кажучи вже про все село Чернечу Слободу). Згодом Іван Опанасович, який представляв одну гілку роду Шаповалів, оженився на *Анастасії Іванівні*, дочці Єфросинії, яка представляла іншу гілку цього роду. Вони виховали двох синів (*Петро* та *Володимир*) і дочку (*Галина*), сім’ї яких на сьогодні мешкають відповідно в Сумах, Конотопі й Чернечій Слободі. Кожен із них робив і робить свій внесок у трудову діяльність, спрямовану на звеличення нашої землі. Адже “краса не дається сама по собі. Найчастіше люди творять її важкою працею, щоб, зрештою, уквітчати свою землю, аби сяяла вона як віночок”³⁶.

Надалі Шаповали поріднилися з іншими родинами і рід став досить потужним. Тетяна вийшла заміж за Петра Коровая і перебралася на “Голопузівку” – одне з відгалужень вулиці Новоселиця.

І ось уже нові покоління роду Шаповалів продовжують справу дідів і батьків. У кожного з них свої діти. Так, у Петра й Валентини – син (Сергій) і дочка (Ірина), обоє мають вищу освіту, у обох свої діти. У Володимира й Ольги – дві дочки (Наталія і Олена), самі вже матері. Нарешті, у Галини й Василя теж двоє дітей, обидва сини (Вадим і Євгеній, останній має свою дочку).

Провести основну роботу по вшануванню пам’яті згаданих п’ятьох дідів (Дмитро, Федір, Яків, Микола, Омелян), які пропали у буремні роки Другої світової війни, довелося саме Петру Івановичу Шаповалу. Вирішивши в с. Чернеча Слобода і закінчивши тут середню школу, він надалі навчався й працював у місті Суми, де разом із сім’єю, як зазначалося, мешкає й донині. Саме з його ініціативи, за сприйняття органів влади, громадськості й фахівців-будівельників була реалізована ідея вшанування пам’яті братів Шаповалів.

Це дало нам підстави й можливість зібрати й опрацювати матеріал про братів-Шаповалів, про їх рід і село, де цей рід себе яскраво проявив.



Шаповал Даниїл. 2017

Іван Мозговий

Глава 2. Їх було п'ять...³⁷

Ой брати мої,
Брати рідненькі,
Скільки горя ви зазнали,
Як були маленькі.

В наймах вирости...
Що ж ви і згадали...
На панів робили,
Ночей не досипали.

А як прийшла нова влада,
Ви вільніші стали,
От тільки трішки
Полегшення й зазнали.

Та де взялась війна сувора –
Всіх вас повбивала,
Не вдалося вам побачити,
Що й завоювали.

Ой брати мої,
Брати молоденькі.
У кожного із вас були
Діточки маленькі.

Ой якби ви, братики,
Хоч тепер устали,
Побачили б, дорогенькі,
За що воювали.

Уже, мабуть, і вулиці
Свої не впізнали,
То були хатинки, а тепер дома,
А вас, мої братики, на світі нема...

Єфросинія Шаповал (Олексенко)

Глава 3. Йшли брати на війну...³⁸

У сім'ї Шаповалів – Артема Федоровича³⁹ і Ганни Федотівни⁴⁰ – було дві дочки⁴¹ і п'ять синів⁴². Не могли батьки дати їм багатства, бо й самі на сім'ю з одинадцяти чоловік⁴³ мали всього лише півтори десятини землі (як і більшість у Чернечій



Типова хата в с. Чернеча Слобода у 40-х рр. ХХ ст.

Слободі). Зате наділили їх здоров'ям та вродою і кмітливим розумом. А Радянська влада, за яку Артем Федорович проливав кров у громадянську війну, дала їм волю⁴⁴.

З юних літ діти Шаповалів прилучалися до праці, до громад-

ської роботи. Хлопці ставали дорослішими, актив-но боролися за нове життя, організ-овували в селі колгоспи. Настав час – ішли служити до Червоної Армії, обзаводилися своїми сім'ями, будували щас-ливе життя...



Коровай (Шаповал) Тетяна
(1905–1966)

І раптом... Війна! Микола⁴⁵ і Омелян⁴⁶ на той час служили в армії. Найстарший Дмитро⁴⁷ першого ж дня, 22 червня, пішов добровольцем на фронт, Федір⁴⁸ і Яків⁴⁹ – через три дні. Згодом Омелян написав жінці Наталці⁵⁰: “Я думав, що хоч один із моїх братів залишиться вдома. Ну, коли пішли всі, – то й це не погано. Нашому батькові є чим гордитися: 5 його синів захищають священну Батьківщину. Духом не падайте, ще дружніше працюйте в колгоспі, якомога більше продукції дайте державі. Знайте:

наша армія непереможна. Перемога буде за нами”.

Листи з фронту часто надходили батькам, жінкам і дітям від усіх п'яти братів. В кожному листі вони заспокоювали своїх

рідних, вселяли віру в перемогу Червоної Армії, клялися битися з ненависним ворогом до останньої краплі крові. Дмитро у листі до колгоспу писав: “Жінки, збирайте врожай, старайтеся весь хліб направити фронту. А ми будемо без пощади бити фашистів”.

Знали брати Шаповали, що боротьба з озброєними до зубів фашистами буде дуже нелегкою. І неминучі втрати. “Ворог сильний, – писав Омелян. – І в боях за Батьківщину поляже багато її кращих синів, в тому числі, можливо, і я. А хто залишиться живим, житиме ще краще. І ви будете жити щасливим життям...”.

Потім були чорні роки німецько-фашистської окупації. Гітлерівці як могли збиткувалися над сім'ями сільських активістів – братів Шаповалів.

– Забрали в нас корову, майно, – пригадує сестра Шаповалів, Єфросинія Артемівна⁵¹. – Я двічі стояла під дулом автомата. І батьки наші, і жінки та діти хлопців стільки натерпілися...

Коли ж Радянська Армія погнала загарбників на Захід, батьки, молоді жінки, сестри братів Шаповалів щоразу зустрічали листоношу з надією, що їм надійде добра вісточка. І щоразу – марно. Вже згодом надійшли листи від незнайомих людей, які розповіли про Дмитра і Миколу, як вони геройськи воювали і загинули. Про інших – ні слова.

Усі п'ять братів Шаповалів не повернулися до своїх сімей. Вони безвісти пропали, як написано в офіційному повідомленні райвійськкомату. Чернечо-слобідчани переконані: брати загинули смертю героїв. Їх імена викарбувані на стелі у центрі села. До підніжжя пам'ятника братам⁵², усім односельцям, які не повернулися з війни, сьогодні лягають живі квіти. Пам'ять про героїв вічна.



Олексенко (Шаповал)
Єфросинія (1909–2000)

[Невідомий автор]

Глава 4. Книга пам'яті⁵³

Обласна⁵⁴ “Книга Пам'яті” складається з коротких історичних нарисів про область і райони, в яких розповідається про внесок трудівників області в досягнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні⁵⁵. Тут ідеться про найважливіші події війни на Сумщині, боротьбу партизанів і підпільників, подаються узагальнені дані про загиблих і похованих на території області воїнів, партизанів і підпільників, мирних жителів, про воїнів-земляків, що загинули на фронтах війни, пропали безвісти, замучених у таборах військовополонених, про матеріальні збитки, заподіяні області ворогом і бойовими діями.

“Книга Пам'яті” Сумщини буде складатись приблизно з 14–15⁵⁶ томів, куди буде включено понад 150 тис. імен воїнів-сумчан, партизанів і підпільників, які полягли в боротьбі з фашизмом. У “Книгу Пам'яті” включені також прізвища загиблих на Сумщині воїнів з інших областей України і республік колишнього Радянського Союзу, на яких відсутні дані про їх місце народження або призову в армію і чиї рідні і близькі до цього часу не знають, де знайшли вони вічний спокій.

Основою для підготовки “Книги Пам'яті” стали документи Центрального архіву Міністерства оборони та архіву Військово-медичного музею Міністерства оборони колишнього Радянського Союзу; військкоматів, міських та районних відділів соціального захисту населення, державних архівів; дані, одержані у ході роботи над Книгою з Науково-дослідного інституту документування та архівної справи. Частину відомостей одержано з сімейних архівів, від близьких і знайомих загиблих та з мемуарної літератури.

Буринський район Чернечослобідська сільська рада

ВАКУЛЕНКО Антон Іванович, 1908 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.⁵⁷

КОРОВАЙ Григорій Федорович⁵⁸, 1921 р., українець, колгоспник. Призваний в 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти 30.11.43.

КОРОВАЙ Сергій Федорович⁵⁹, 1926 р., українець, колгоспник. Призваний в 1943 р. Рядовий. Загинув 03.11.44. Похований: Латвія⁶⁰.

ШАПОВАЛ Гаврило Іванович, 1905 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, жовтень 1944 р.

ШАПОВАЛ Григорій Васильович, 1901 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, лютий 1944 р.

ШАПОВАЛ Григорій Павлович, 1902 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Денис Максимович, 1901 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Дмитро Артемович, 1906 р., українець, колгоспник Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Омелян Артемович, 1921 р., українець, колгоспник. Призваний в 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Опанас Омелянович, 1906 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув у полоні 13.09.41.

ШАПОВАЛ Петро Федорович, 1905 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, грудень 1943 р.

ШАПОВАЛ Роман Іванович, 1914 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Тимофій Іванович, 1903 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, грудень 1943 р.

ШАПОВАЛ Трохим Хомич, 1908 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Ст. лейтенант. Пропав безвісти, жовтень 1941 р.

ШАПОВАЛ Федір Артемович, 1912 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Феодосій Хомич, 1901 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, грудень 1943 р.

ШАПОВАЛ Яків Артемович, 1914 р., українець, колгоспник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.⁶¹.

ШАПОВАЛ Микола Артемович, 1917 р., с. Чернеча Слобода, українець, колгоспник. Призваний в 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛ Оврам Іванович, 1912 р., с. Чернеча Слобода, українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти, листопад 1943 р.

ШАПОВАЛОВ Федір Петрович, 1911 р., с. Чернеча Слобода, українець. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Загинув у бою, травень 1942 р.⁶².

ШАПОВАЛОВ Іван Іларіонович, 1898 р., [с. Чернеча Слобода], українець. Мобілізований в 1941 р. Загинув 3.08.42. Похований: с. Кириші Ленінградської області, Російська Федерація.

ШАПОВАЛОВ Йосип Сергійович, 1905 р., [с. Чернеча Слобода], українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 28.09.43. Похований: с. Ясногородка Вишгородського району Київської області⁶³.

Глава 5. Жили-были, воевали...⁶⁴

Пропавшие, но не забытые. Имена солдат – на мемориале в родном селе.

В редакцию пришел житель нашего города Петр Иванович ШАПОВАЛ⁶⁵ и принес явно старые, не очень качественные фотографии пятерых молодых людей в военной форме, напечатанные в бурынской районной газете “Прапор Леніна” за 9 мая 1985 г. с небольшой заметкой. “Це рідні брати моєї бабусі, вважайте мої діди. От би добре їх пригадати: всі пішли на війну і не повернулися. Тільки інформації обмаль...”, – стал пояснять гость цель визита.

Бабушка⁶⁶ много рассказывала Петру Ивановичу о своих братьях, но он по молодости лет слушал невнимательно. Теперь, повзрослев, жалеет.

Постепенно о пятерых взятых войной братьях стала вырисовываться следующая история и появились первые нестыковки. В селе Чернеча Слобода Бурынского района (до войны – Смеловского⁶⁷) жила не очень зажиточная, но большая семья Шаповал. Детей было семеро – две дочки и пятеро сыновей: Дмитрий, Федор, Яков, Николай и Емельян. Все Артемовичи, все Шаповалы.

К 22 июня 1941 г. Николай и Емельян, согласно газетной заметке, уже были на военной службе. Заметим, что о сроке призыва Емельяна есть и сведения из ЦАМО⁶⁸ – 5 июля 1941 г. Пишут⁶⁹, что старший Дмитрий пошел на войну в первый ее день, а архив Министерства обороны указывает другую дату – 8 августа 1941 г. Пока можно простить бюрократам халатность и разгильдяйство, так как сути дела эти разночтения не меняют: все пятеро братьев включились в войну в первые же ее дни. Ну недели. Они воевали, рассказывали об этом в солдатских письмах родителям и женам.

Дмитрий даже написал письмо всем односельчанам: “Собирайте урожай, старайтесь весь хлеб направить фронту. А мы будем без пощады бить фашистов”. Из письма Емельяна: “Я думал, хоть один из моих братьев останется дома. Ну если пошли все – и это неплохо. Нашему отцу есть чем гордиться: пять его сыновей защищают священную родину. Духом не падайте... Победа будет за нами!”.

Жители села помнят, что письма приходили регулярно, помнят, что писали братья – тогда понятие личной переписки отсутствовало, содержание писем с фронта становилось общим достоянием. Теперь пора более жестко вспомнить о чиновниках-

архивариусах, о штабных писарях и прочей кормившейся при войне и смертях братии.

Когда Петр Иванович пытался выяснить судьбы пятерых братьев, своих двоюродных дедушек, то получил из военкомата копии страниц из какого то регистрационного журнала. Там нашлись имена всех пятерых воевавших Шаповалов и перед каждым пометка “письменная связь прекращена с дня призыва”. То есть военкомат знает лучше, писали письма солдаты или нет. Лучше, чем те, кому письма адресовались, и кто их читал. Но это полбеда. Напротив каждого из пронумерованных в журнале Шаповалов стоит убийственная отметка: “Считать пропавшим без вести”.

Отвлекаясь от конкретных судеб, напомним, что это значит для пропавшего и для тех, кто его ждал. На воюющего солдата полагался так называемый продовольственный аттестат, дающий право его жене, матери или любому человеку, на которого солдат укажет, получать дополнительный продовольственный паек. Если даже погибал, аттестат сохранялся. После нашим родственникам павших стали выплачивать пособие. Но если солдата записывали пропавшим без вести, то аттестат сразу же “накрывался медным тазом”. Ну о другой социальной помощи впоследствии не могло быть речи.

Но это только практическая сторона. Вот что пишет российский блогер Владимир Куликов, занимающийся проблемами участников ВОВ⁷⁰: “Тогда слова “пропал” и “предал” были синонимами. Подозрение падало даже на убитых, но не оформленных надлежащим образом... Разбомбили, допустим, воинский эшелон в пути. Поди разбери, кто там погиб и сколько. Кого не учли военно-похоронные команды, тех записывали пропавшими без вести. А семьи лишались всего”.

Сумской историк и краевед Николай Карпенко подтверждает мысль россиянина: “На так званих “пропавших без вести” розповсюджувалось тавро зрадників, їхні батьки і діти залишалися без державної допомоги. Скільки таких вояків? П’ять мільйонів? Так ось, коли б наша влада не відкараскувалась від вивчення німецьких архівів, які потрапили до США і чудово збереглися, ця кількість скоротилася б до двох мільйонів. Решта людей знайшлася б по німецьких концтаборах! Німці дуже ретельно вели облік”.

Николай Карпенко рассказал историю о своем знакомом, отец которого считался пропавшим без вести. Сын нашел фамилию отца на обелиске у братской могилы далеко от дома, в Белоруссии. А на родине, в Старой Русе, военкомат уперся и не признавал факта. Пришлось решать вопрос через суд. В том случае решить удалось.

Только за освобождение Киева 17 500 участников операции были награждены орденами и медалями. Другим повезло меньше. Всего на войне пропали без вести 5 млн. чел.

А о братьях Шаповалах известия все же были. В село на побывку приезжал некто Алексей Бойко, ныне покойный. Он рассказывал, что встречал по крайней мере двоих братьев – Петр Иванович не помнит, кого именно. Воевали они на Киевском направлении, по рассказу встречавшего их земляка, на троих человек выдавалась одна винтовка с напутствием: “Оружие добудете в бою”. “Невже ж їх усіх у болоті потопили?!” – с тоской произносит внук пятерых дедов.

Далее просто предположения. Киев был освобожден войсками 1-го Украинского фронта 6 ноября 1943 г. Это важно. Далее Красная армия двинулась на Фастов – Житомир. Очень вероятно, что двое из братьев полегли где-то там. Учитывать и списывать людей стали гораздо позже. Наш гость получил материалы Центрального архива Министерства обороны по всем пятерым братьям Шаповал. Получается невероятное: все они записаны “пропавшими без вести” в ноябре 1943 г. во время, когда форсировали Днепр, освободили Киев и пошли дальше.

Но все братья не могли воевать вместе – призывались в разное время и в разные роды войск: Дмитрий, например, – во флот, Николай был танкистом. А “пропали все без вести” в один месяц одного года. Причем данные ЦАМО не совпадают с данными “пропажи”, записанными в журнале военкомата. Вывод напрашивается один: налицо массовый целенаправленный переучет с максимально возможным “списанием” “человеческого материала”. Чтобы сэкономить на выплатах. Чтобы снизить официальное количество погибших. При этом спокойно повторять мантру: “Никто не забыт, ничто не забыто”.

Но в Чернечей Слободе люди не позволили “красиво промолчать” о своих земляках. Когда устанавливалась мемориальная стела с именами погибших на войне жителей, были живы люди, хорошо знавшие всех пятерых братьев. Они не дали растоптать их память в прах. Имена Дмитрия, Федора, Якова, Николая, Емельяна Шаповал занесены в общий список погибших на войне жителей села. И выбиты на стеле...

Алексей Сикорский

Глава 6. Необычные истории⁷¹

МОЙ РОД! Газета затронула важную тему памяти о погибших. Не вообще, а о конкретных людях. Так устанавливается контакт с читателями на уровне души, а не продажи подписки.

* * *

Недавно в редакцию пришла женщина весьма почтенного возраста и говорит; “Не знаю, к кому обратиться, но я хочу искренне поблагодарить человека, который уже не первый год оформляет мне подписку⁷²”. Стали разговаривать и кое-что выяснили. Женщина три года назад стала одной из героинь наших материалов. Тогда мы писали о городском конкурсе на лучший двор – двор, который жители благоустроили собственными силами – не путать с программой “Евродвор”, которая появилась позже. Тамара Андреевна ЕМЕЛЬЯНЕНКО –



Родинне фото. 2003 р. Перший ряд (зліва направо): Шаповал Іван, Шаповал Анастасія, Горбатенко Василь; другий ряд (зліва направо): Шаповал (Олех) Ольга, Шаповал (Свинухіна) Валентина

так зовут эту женщину – всю жизнь высаживает цветы и деревья где только возможно, “на радость людям, чтобы отдыхали и были счастливы”, как она говорит. Разумеется, была первой в благоустройстве своего двора на ул. Петропавловской, мы

отметили это в своих материалах. И тогда она получила в подарок подписку на нашу газету. С помощью наших сотрудников она узнала, что тот человек, которому она благодарна, – Николай Ключко, глава облгосадминистрации.

А вот Петр Иванович ШАПОВАЛ подписки в подарок не получал, но сам неожиданно стал распространителем и пропагандистом нашей газеты. В № 25 за 2014 г. мы опубликовали статью о пятерых его дедах – двоюродных, но не в этом суть – которые ушли на войну и погибли почти одновременно. Мы рассказали в газете их историю с его слов. Конечно, одного экземпляра газеты человеку оказалось недостаточно. Мы дали еще несколько, чтобы были оригиналы статьи у родственников, погибших в их родном селе Чернеча Слобода Бурынского района, поехала газета и в Россию – там тоже живут родные. Так Петр Иванович стал пропагандистом “Панорамы”, он всем рассказывает, о чем мы пишем и, главное, как. А совсем недавно он пришел в редакцию и попросил достать еще несколько экземпляров той статьи. Дело в том, что в Чернечей Слободе установлен памятник его погибшим дедам, скоро состоится торжественное открытие. Конечно, тех выпусков у нас не сохранилось, но помогли архивные подшивки и ксерокс. А в том, что погибшим воинам поставили памятник, как уверяет Петр Иванович, есть и наша заслуга. Так получилось.

Алексей Сикорский

Глава 7. На Сумщине открыли памятник братьям Шаповал⁷³

В селе Чернеча Слобода Бурынского района открыт памятный знак пяти братьям Шаповал, которые пропали без вести в годы Второй мировой войны.

По словам главы Сумской облгосадминистрации Николая Ключко, открытие памятного знака – большое событие и для Бурынщины, и для Сумщины. Ведь это вечное напоминание о миллионах украинцев, которые погибли на фронтах Второй мировой войны, сообщает сайт Сумской обласной государственной администрации.

Со дня окончания войны прошло уже более 70 лет. Но отголоски тех событий мы чувствуем и сегодня, ведь война действительно унесла жизни миллионов украинцев.

Не обошла она и Бурынский край, в частности большое село Чернеча Слобода. Многие матери тогда не дождались своих детей домой. Но, пожалуй, самой трагической в селе была судьба женщины, которая потеряла всех пятерых сыновей. Парни не вернулись домой с войны, они до сих пор считаются пропавшими без вести.

Свидетели тех событий рассказывают, что горем убитая мать до последнего ждала сыновей, не верила в их смерть. Поэтому этот памятник является символом и олицетворением материнской тоски и неопикуемой скорби всего украинского народа. Вот почему спустя многие годы односельчане братьев Шаповал инициировали установку на территории Чернечей Слободы памятного знака в честь пяти героев.

Евгений Кудлай

Глава 8. Виступ на відкритті пам'ятника⁷⁴

Шановні односельчани й гості!

Збулася багаторічна мрія сестер братів Шаповал – Коровай Тетяни Артемівни⁷⁵ та Олексенко Єфросинії Артемівни.

Не мрія, а справедливість.

Ми, рідні та близькі по лінії загиблих по лінії Шаповал, Коровай, Бойко, дякуємо громаді села Чернеча Слобода, голові сільської ради Андрієнку Миколі Миколайовичу за прийняте громадою рішення по встановленню цього пам'ятного знаку!

Дякуємо також за посильну підтримку:

- Буринській районній державній адміністрації;
- головному архітектору Сумської області та міста Суми Бикову Володимирі Борисовичу⁷⁶;

- директору Відкритого акціонерного товариства “Суmiaгропромбуд” Трофименку Миколі Олексійовичу⁷⁷;

- голові АФ “Віталія” Думенку Володимирі Петровичу, його трудовому колективу.

Справа не в грошах – пам'ять!

Не зустріли своїх синів батьки Ганна^a та Артем.

Не дочекалися своїх братів сестри Тетяна і Єфросинія Артемівни.

Не діждалися своїх “журавлів”, молодих хлопців, їхні виснажені війною жінки, їх діти.

Війна списала їх одним днем – листопад 1943 року, хоч служили в різних військах і частинах. Списані – “пропав безвісти”, тобто не мали ніяких пільг їхні жінки та діти дітей.

Цей пам'ятний знак – світла пам'ять справедливості до їх святих душ.

^a Почуття материнської любові передають слова якогось поета, записані в армійському альбомі онуком братів, Петром Шаповалом під час служби в армії в 1977:

“Где б ни был я – о матери пою,
Пою я землю милую свою.
...Любить своих друзей, любит людей
Учился я у матери своей.
С годами это чувство все нежней,
С годами это время все сильней.
Бесследно эти годы не прошли.
Я щедрости учился у земли”.

Петро Шаповал

Глава 9. Журавлі⁷⁸

У селі Чернеча Слобода, що на Буриниціні, 8 грудня⁷⁹ урочисто відкрили пам'ятник солдатам – п'ятьом братам Шаповалам, які не повернулися з фронтів Другої світової. Про цю знакову для села подію, про недавнє й сьогоднішня старовинної слободи Чернече⁸⁰, заснованої в середині XVII ст. ченцями Києво-Печерської лаври⁸¹, а також про те, чим нині живуть селяни, – у нашому репортажі...

Через раптову заметіль та ожеледицю автівкою сумського архітектора Володимира Бикова, автора меморіального знаку, на відкриття якого ми, власне, й поспішаємо, добираємося до Чернечої Слободи, що стоїть на притоці річечки Терн⁸² за 30 км від райцентру Буринь. І от вже й село. Припорошене, білосніжне, ніби в казці, із великим дзеркалом ставу⁸³, що розділяє Чернече⁸⁴ навпіл.

При центральній дорозі бачимо пам'ятник. “Ця воєнна історія дуже схожі “на нашу”, – вводить у курс справ пан Биков, – адже ще одна сім'я в цьому селі – Морозів – не дочекалася з війни своїх чотирьох синів”. На скромному сільському пам'ятникові крізь напорошений сніг проглядають імена полеглих братів. Михайла, Семена, Миколи, Юхима...

ЧИМ ЖИВЕШ, СЕЛЯНИНЕ?

Доки є час до початку врочистостей, напрошуємося на гостини до Чернечослобідської сільради. В просторій цегляній хаті⁸⁵, де вона розташована, кипить капітальний ремонт: на часі об'єднання довколишніх сіл в ОТГ (об'єднану територіальну громаду), то чернечослобідчани готуються наперед. Сум'ян зустрічає сільський голова Микола Миколайович Андрієнко, колоритний дядечко, такий собі український типаж заможного селянина. Тутешнім війтом став десять років тому, як тільки пішов на пенсію.

У розмові дізнаємося, що в Чернечій Слободі 1 тисяча 412 жителів і 456 осель. За нинішньої кризи люди виживають підсобним господарством: тримають побогато корів, телят, свиней, гусей. На всю округу й далі чернечослобідчани славляться тим, що вирощують поросятток на продаж: щонеділі із села на базар відправляється до тисячі “голів і хвостів” приплоду.

“За мого головування перше, що ми зробили, це провели тотальну газифікацію села, загалом проклали 29,7 км труби, і тепер

навіть найвіддаленіші вулички Чернечої Слободи живуть із газом, – звітує перед сумськими журналістами Микола Андрієнко. – Направду, блакитне паливо до осель підвели всі, хто хотів, а це – 375 родин. Другим етапом – і так само по всьому селу – провели водогони. В 2015 році зробили ремонт даху й спортзалу нашого навчально-виховного комплексу, а в цьому – подбали про сучасний енергозберігаючий котел для опалення школи. Завдання на рік прийдешній – облаштування вуличного освітлення на чотирьох найвіддаленіших “кутках”, решта наших вулиць давно з ліхтарями”.

А ще Господь наділив цей край родючими чорноземами. Місцеві жартують, мовляв, якщо на обніжку вштрикнеш засохлий дрючок, то й він навесні уродить. Найбільшим і найуспішнішим фермерським господарством на цих землях (серед чотирьох агрофірм-конкурентів) селяни називають ФГ “Віталія”, де засновником і директором є Володимир Думенко. “В обробітку у “Віталії” 4 тис. гектарів доглянутої ріллі, – зауважує сільський голова, – є добротний сільськогосподарський автопарк, сучасні комбайни JOHN DEERE.

Із працівниками це фермерське господарство розраховується вчасно. За паї дають по 7% річних. Думаю, це хороші гроші. Навесні, як і годиться, допомагають селянам із оранкою, в першу чергу пенсіонерам, інвалідам, нужденним. Та й селу допомагають щедро. Тільки в цьому році на утримання й розбудову чернечослобідської інфраструктури ФГ “Віталія” витратило власних 1,7 млн грн. Як ми їх використали? Скажімо, по селу капітально відремонтували всі дороги, на що пішло п’ять КамАЗів асфальтового покриття, бетонними плитами вимостили вул. Набережну тощо”.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

За брежнєвських часів у Чернечій Слободі проживало до 3 тис. селян⁸⁶. Була середня школа й восьмирічка, де навчалось до 600 учнів, сільська лікарня на 30 ліжок, а ще ошатний будинок культури й бібліотека. Тут розташовувалася центральна садиба колгоспу “Політвідділ”, що мав 6 152 га угідь, із них 4 957 га ріллі, процвітало м’ясо-молочне тваринництво.

Сільський голова М. Андрієнко зазначає, що й нині Чернеча Слобода є найкрупнішою серед сусідніх сіл. (Для порівняння: в Хустянці та Сніжках проживають по 600 людей, у Біжівці й того менше – 400). У добротному приміщенні Чернечослобідського НВК навчаються й виховуються 140 дітей. Лікарня після кількох хвиль галузевих “оптимізацій” хоч і “звужилася” до амбулаторії, а все ж має шість ліжко-місць для хворих. Вдалося зберегти й “швидку

допомогу”, що обслуговує Чернечу Слободу й 12 сусідніх сіл. Нібито, порівняно з колишніми соціальними надбаннями, і небагато, але яке із тутешніх сіл може хоч цим похвалитися?

“Чернеча Слобода під своє крило готова прийняти села менші, ставши для них центром території, але поки що ті громади дуже не поспішають. Що радяться, а що вишукують максимальних вигод від інших “конфігурацій”. Словом, вичікують. От, скажімо, селяни Хустянки нещодавно висловилися “за” Чернечослобідське ОТГ. Хоча спершу прагнули приєднатися до роменців. А Біжівка – до Тернів, а Вознесенка – до Бурині. Наразі тільки Буриківська сільрада прийняла рішення про об’єднання з нами. Всі інші “в процесі”. Але переконаний: об’єднуватися треба, не гаючи часу, а не коли всі остаточно “охлянемо”. Тут і до ворожки не ходи: об’єднавшись, громади для розвитку отримають більше можливостей. Принаймні, держава це декларує”.



На відкритті монументу братам Шаповалам у с. Чернеча Слобода 8.12.2016. Зліва направо: протоієрей о. Іоанн – настоятель Покровського молитовного будинку в с. Чернеча Слобода; Биков В. Б. – архітектор; Андрієнко М. М. – голова Чернечослобідської сільради; Шаповал П. І. – онук братів Шаповалів; Ключко М. О. – голова Сумської ОДА; Бойко В. М. – голова Буринської РДА; Білик Л. І. – заступник голови Буринської районної ради

“СПОГАД ПРИХОДИТЬ, МОВ ТИХЕ ЗІТХАННЯ...”

В означений час до нового пам’ятника сходяться люди. Між собою згадують воєнне лихоліття, батьків, котрі не повернулись із фронтів, голодне й холодне післявоєнне сирітство. Оглядаючи новий меморіал, селяни зауважують, що на пам’ять приходять

Бернесівські “Журавлі”. А й справді, з п’яти білокамінних пілонів крилатими птахами злітають у небесну вись душі полеглих солдат...

Хвилина мовчання на світлу пам’ять полеглих. Коротке слово говорить очільник області Микола Клочко: “Війна громадянська⁸⁷, три голодомори⁸⁸, страшні жертви Другої світової, – і все для того, аби ріками крові упокорити наш волелюбний народ. Зараз триває нова війна⁸⁹, й онуки солдат, полеглих у 1941–1945 рр., боронять нашу землю на сході. Чи маємо скоритися, забувши про жертви? Відповідь очевидна: ми повинні пам’ятати хай і трагічну, але славу, непокорену, історію нашого козацького роду.



Шаповал Дмитро (1906–1943)

Пам’ятати й спільно, єдиною громадою, будувати оновлену країну для наших дітей”.

До слів голови облдержадміністрації приєдналися районні й місцеві достойники. “Мати п’ятьох синів Ганна Федотівна все життя чекала своїх дітей із війни: Хведора⁹⁰, Миколу, Митра⁹¹, Омеляна та Якова. Вони ж тільки-но повернулися в рідні краї й стали обеліском край сільської дороги... Безмежна вдячність усім небайдужим, котрі власним часом і зусиллями долучилися до спорудження пам’ятника, а саме: архітекторові Володимирі Бикову, керівникам – будівельної компанії Віктору Федорченку, фірми “Цукровик” Олексію Сисоєву та ФГ “Віталія” Володимирі Думенку, які надали дієву допомогу в спорудженні й облаштуванні пам’ятника”, – наголосив сільський голова Микола Андрієнко.

Висловили вдячність землякам за пам’ять і шану й присутні на урочистостях нащадки полеглих братів Шаповалів.

П’ЯТЬ БРАТІВ – ОДИН КРОК У ВІЧНІСТЬ

...І нині у спогадах Євгена Коровая – бабусина хата, залита світлом, уквітчана вишиваними рушниками, зі стінами й стелями, на яких, якщо придивитися, розгледити сліди віхтя по крейді. Щороку до Пасхи бабуся Ганна білила світлицю, зі стін, з-під рушників, знімала дорогі серцю світлини, на яких її сини-соколи. Гладила порепаними пучками, журливо озивалася до



Шаповал Федір (1911–1943)

кожного. Напевно, ті дитячі спогади, співпереживання материнському горю, й спонукали Євгена Петровича вже в дорослому віці взятися за історію свого роду⁹², дослідити долі рідних дядьків, котрі не повернулися з фронтів Другої світової.



Шаповал Яків (1914–1943)

Вони народились у Чернечій Слободі й закінчили тутешню школу. Стали на роботу в колгосп. Були ударниками й комсомольцями-активістами. Коли почалася війна. Середульший із братів Микола Артемович Шаповал (1917 р.н.) служив строкову. Інші ж брати, отримавши повістки від Смілівського райвійськкомату, один за одним пішли на фронт. Утираючи сльози, їх проводжали жінки й малі діти, батьки та дві рідні сестри.

Рядові Омелян Артемович (1921 р.н.) та Дмитро Артемович (1906 р.н.) – найменший і найстарший із братів Шаповалів – мобілізовані відповідно 5 та 8 серпня. А рядові Федір Артемович (1911 р.н.) та Яків Артемович – (1914 р.н.) – 10 й 27 вересня 1941 року. Й від того часу від братів ні слуху, ні духу. Ні серед живих, ні серед полеглих. Щоправда, один із односельців, у листі з фронту таки прохопився, мовляв, чув, що Дмитро й Микола склали голови. А потому – мовчок, бо й сам через тиждень загинув...

Десь у 1948-му батькам прийшло офіційне повідомлення, в якому значилось, що всіх їх п'ятьох синів слід вважати “пропалими безвісти з листопада 1943 р.”. Але ж пропали безвісти, не значить загинули! І щораз, коли по селу йшла листоноша, батьки, молоді жінки братів, їхні діти виглядали з надією. Та роки спливали, а вісточок усе не було. Мама Ганна Федотівна чекала, скільки було її сил, а років за десять тихо згасла. Батько Артем Федорович доживав літ удівцем.

Слід нагадати, що в післявоєнне лихоліття родини безвісти пропалих бійців не мали жодної державної гарантії чи підтримки: ні пенсії по втраті годувальника, ні харчових пайків, ні належної поваги від органів влади. Більше того, за сталінських часів відносно родин безвісти пропалих солдат



Шаповал Микола (1917–1943)

культивувалися сумніви й підозри: а раптом “пропалий” “переметнувся” до ворога?.. Нині ж усе частіш впливають кричущі факти відносно того, що “цифри” по безвісти зниклим штучно збільшувалися за рахунок ... загиблих. Напевно, таким чином радянські інквізитори “вбивали двох зайців”: жажлива статистика відносно безповоротних втрат на фронтах серед особового складу Червоної Армії й флоту суттєво “урізалася”, до того ж родини безвісти пропалих позбавлялися права на виплати. Що також йшло “на користь” советської держави...

ВЛАСНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ “СУМЩИНИ”

Аби роздобути більше інформації щодо пропалих безвісти братів Шаповалів, журналісти “Сумщини” скористалися перевіреним методом – пошуковим сайтом Подольського військового архіву: www.old-mtmorial.ru (Нагадаємо, з радянських часів у підмосковному м. Подольськ зберігається якнайповніша база облікових даних щодо безповоротних втрат особового складу



Шаповал Омелян
(1921–1943)

Червоної армії та флоту в 1941–1945 рр.). Але й там відомостей про земляків Шаповалів було обмаль.

Єдиним документом, що “видав” нам електронний пошук, був поіменний список. На двох його титульних листах значилося: “Список по розыску рядового и сержанского состава по Смеловскому РВК⁹³ Сумской области” та “Именной список безвозвратных потерь личного состава Советской Армии за период 1941–1945 по Смеловскому району Сумской области”. Документ належав до післявоєнного періоду. І, напевне, був результатом так званого “поквартирного” й “похатнього” перепису загиблих і безвісти пропалих бійців. Цю роботу в 1947–1948 рр. здійснювали працівники військкоматів, опитуючи кожную родину про її воєнні втрати.

Відтак у списку безвісти пропалих тільки по Смілівському РВК на 48-ми сторінках значилися 556 бійців! А скільки їх у межах області?! А України? Союзу? Від такої статистики ставало моторошно. А ще приходило усвідомлення, що всі наші “безвісти пропали” десь, у якійсь братській могилі чи просто неба, в рідному краї чи на чужій чужині, лежать як “невідомі солдати” і, як писали в

древніх⁹⁴ літописах: “имъ же несть числа”. А вдома на них чекали рідні – молодії вдови, осиротілі діти й старенькі батьки...

У віднайденому списку імена братів Шаповалів йшли “у стовпчик”, один за одним. На сторінці 31-й під № 336 – Микола, під № 337 – Яків. На сторінці наступній – № 341 за Омеляном, № 342 – Федором, а № 352 – то Дмитро. В рядках між братами, а також вище й нижче, рябіло від прізвища Шаповал. А поруч із ними – Мельники, Ведмеді, Осадчі, Горбатенки, Москаленки, Козачки, Прядки, Чайки... Уродженці Чернечої Слободи й довколишніх сіл. Смілого, Беседівки, Гринівки, Хустянки, Сніжків. Біжівки, Маршалів. Двоюрідні й троюрідні брати, дядьки та племінники.

Словом, велика українська рідня. Наш столочений кривавими жнивами світ.

Р.С. У Чернечій Слободі (а також у Сумах та Запорізькій області) й нині проживають онуки і правнуки загиблих братів. Ще живі доньки Якова й Омелька Шаповалів. На жаль, чоловіча лінія Шаповалів уривається, рід продовжується по жіночій лінії.

Висловлюємо щиро вдячність директорці Чернечослобідського народного музею Любові Овсієнко за дієву допомогу в зборі матеріалу для публікації.

Тетяна Голуб

Глава 10. Подвиг, безсмертний у віках⁹⁵

“Старенька мати все життя чекала
Своїх синів з далекої війни.
Щодня в поля ходила, виглядала,
Та не верталися її сини.
А дні ішли. А мати все старіла,
Відходили у даль роки війни...
Та вогником жила у серці віра,
Що ось повернуться її сини.
Її ж сини давно над світом стали
В гранітних обелісках край доріг...”
О. Буряк-Довгань

...Крижана заметіль кружляла над Чернечею Слободою. Опівдні 8 грудня⁹⁶ село вдяглося у святково-білі шати. Саме в цей день до рідного села повернулися одразу п’ятеро братів Шаповалів. Повернулися з фронтових доріг Другої світової війни. Журавлями злетілися до рідних і односільчан...

На урочистий захід – відкриття пам’ятного знаку братам Шаповалам – зібралися чернечослобідчани, гості з Бурині та Сум.

Участь у зібранні взяли голова облдержадміністрації Микола Ключко, голова райдержадміністрації Василь Бойко, заступник голови райради Леонід Білик, автор проекту, архітектор Володимир Биков, Чернечослобідський сільський голова Микола Андрієнко, керівник СФГ “Віталія”, депутат районної ради Володимир Думенко, рідні братів Шаповалів – племінник, полковник у відставці Євген Коровай, двоюрідний онук Петро Шаповал, представники громад Буринщини.

У роки Другої світової війни український народ зазнав величезних втрат. Близько трьох мільйонів синів і дочок нашої рідної землі полягло на фронтах. У 1943 році невблаганна війна забрала і братів Шаповалів. Ніхто не знає, де покояться їхні тіла, адже по кожному прийшло звіщення “...зник безвісти”. Але мамине серце не йняло віри тим страшним словам, щиро надіючись: а може помилка, а може ще повернуться?..

Свідки тих подій розповідали: “Убита горем мати до останнього чекала синів, не вірила у їхню смерть”. Хто виміряє скільки сліз пролила ненька? Та і як було повірити, що загинули в один рік всі п’ятеро?!

За офіційними повідомленнями райвійськкомату, Шаповал Дмитро Артемович – старший брат – народився 1906 року, Шаповал Федір Артемович – 1911 року народження, Шаповал Яків Артемович – 1914, Шаповал Микола Артемович – 1917, Шаповал Омелян Артемович – наймолодший із братів – 1921 року народження. Всі вони із світлин пам'ятника дивилися з минувшини у сьогодення...

До присутніх звернувся голова облдержадміністрації Микола Ключко. У своєму виступі Микола Олексійович наголосив на тому, яким визначним є внесок українського народу у перемогу у Другій світовій війні та яку ціну заплатив наш народ за цю перемогу і в даний час відстоює незалежність та суверенітет нашої держави.

“Цей пам'ятний знак буде нагадувати про кожного, хто



Монумент братам Шаповал у с. Чернеча Слобода. На задньому плані: пам'ятник радянським воїнам на їх братській могилі і монумент односельчанам, які загинули в роки Другої світової війни

віддав життя за незалежну неподільну державу. Переконаний: у нас вистачить сил перемогти ворога та збудувати квітучу багату європейську державу”, – підкреслив М. О. Ключко.

Чернечослобідський сільський голова Микола Андрієнко сказав: “Мати п'яťох дітей Шаповал Ганна Федотівна все життя чекала своїх дітей з далекої війни. Та ключем журавлиним їхні душі знеслися у піднебесся, у рідне село вони повернулися обеліском край дороги.

Ми пишаємося тим, що безкоштовно за допомогою керівника компанії “Федорченко” Віктора Федорченка, згідно з проектом, виготовлено хрести, керівника фірми “Цукровик” Олексія Сисоєва

надано тротуарну плитку. Архітектор Володимир Биков створив проект “Пам’ятний знак”. Керівник фермерського господарства Думенко Володимир також сприяв у будівництві знаку. Сільрада виділила 25 тисяч на побудову пам’ятника. Хочу сказати слова вдячності голові облдержадміністрації Миколі Клочку, котрий підтримав саму ідею спорудження знаку.

Мати не дочекалася, а її п’ять синів, п’ять рідних братів, ніби взявшись за руки, стоятимуть тут вічно і нагадуватимуть, що загинули вони заради миру, зберігши для нащадків життя”.

Зворушливою було промова Є. П. Коровая, який висловив щиру подяку від імені усіх рідних загиблих братів⁹⁷ тим, хто був причетний до цієї святої справи.

“Не дочекалися своїх синів батьки Артем і Ганна, не зустріли їх сестри Тетяна і Єфросинія, не діждалися своїх соколів молоді жінки і маленькі діти, – говорив Євген Петрович, – цих воїнів списала війна одним днем: листопад 1943 року – пропав безвісти, хоч вони воювали в різних військах і частинах. Відкриття знаку – вічна пам’ять їхнім святим душам”.

У своїх виступах почесні гості зазначили, що в роки Другої світової війни український народ зазнав величезних втрат. Але герої не вмирають. Вони назавжди залишаться у пам’яті народній. Їхній подвиг є прикладом для наших мужніх воїнів на Сході України, що нині боронять цілісність держави.

Учасники урочистого відкриття хвилиною мовчання вшанували пам’ять про братів Шаповалів та тих солдатів, які загинули в роки лихоліть Другої світової війни.

Почесну місію відкрити пам’ятний знак було надано Миколі Клочку, Миколі Андрієнку, Володимирі Бикову та рідним загиблих чернечослобідчан. Освячення провів благочинний Буринського округу митрофорний протоієрей отець Іоанн.

До підніжжя пам’ятного знаку були покладені квіти.

П’ятеро братів Шаповалів та четверо братів Морозів, котрі також полягли на фронтах Другої світової війни, і яким 22.06.2015 було відкрито пам’ятник у селі, та Олександр Бараненко, який віддав своє життя у зоні АТО, аби наша Україна зберегла свою цілісність, мабуть за якимось містичним збігом у часових паралелях, – всі були мешканцями однієї вулиці Новоселиці.

[Власна інформація]

Глава 11. Помнить о жизни⁹⁸

Мемориал пятерым односельчанам – взгляд в прошлое и послание в будущее.

Мы писали о пятерых не вернувшихся с войны братьях Шаповал из с. Чернеча Слобода Бурынского района в 2014 г. (№ 25, статья “Жили-были, воевали”). О них нам рассказал Петр Иванович ШАПОВАЛ, который называет пропавших без вести в 1943-м Якова, Николая, Федора, Дмитрия и Емельяна своими дедами. Тогда ни он, ни мы не предполагали, что вот ведь поставят памятник этим людям в родном селе, но получилось именно так, по-человечески получилось. Проявили инициативу жители села, нашли помощников и спонсоров. Автором проекта стал архитектор Владимир БЫКОВ, помощь оказали директор фирмы “Сумиагропромбуд” Николай ТРОФИМЕНКО, глава агрофирмы Виталия Владимир ДУМЕНКО и трудовые коллективы этих предприятий, которых не перечислишь поименно – тоже участники и создатели. Нежно вспомнить и поблагодарить людей, поскольку результат – вот он.

А для нас появился повод вернуться к теме, приехать в Чернечу Слободу на открытие. Открытие монумента стало еще более глубоким, чем просто торжественное мероприятие. Мы поняли, что люди не просто поминают своих предков, а помнят. Помнят всех и все, что было здесь прежде них. Пока шли последние организационные приготовления к открытию, окончательно выясняли, когда придут обязательные гости из Бурыни и Сум, мы просто знакомились с Чернечей Слободой. Нам помогала в этом учительница истории и хранитель местного музея Любовь Константиновна ОВСИЕНКО, человек удивительного патриотизма, основанного не на привнесенных извне лозунках, а на глубоком понимании предметов и событий, о которых говорит.

Местный музей собран сельчанами из элементов их жизни, только в концентрированном виде все собранное предстает как явление весьма значительное. Обиходные вещи, которых теперь нет: “Ось що це таке? Діти мені кажуть, що це кандали. Воно справді як кандали, тільки це надівали на ноги коням. Це пута, які замикались на замок. А це – потяг. Українською мовою – наче “поїзд”, тільки ця річ для натягування ободів на дерев’яні колеса...”. Бытовые мелочи, вышедшие из употребления, но они

– часть прошлого. И собирают люди для музея старые вышивки, иконы, фотографии, документы – кто что найдет. Найдена свинцовая табличка с процарапанным текстом о том, что основан храм. Новый, на месте сгоревшей деревянной козацкой церкви. И старые фото, и документы о том, сколько людей здесь жило, чем они занимались, какими были. И Россия, кстати, располагалась тогда еще ближе, соседнее село⁹⁹ относилось к Курской губернии. Вот такой уровень памяти о себе и своих земляках. С пятерых жителей села мы, собственно, и начали, пора вернуться к памятнику.

Открывали как положено – были все, кому следует, и все, кто хотел. Почетные гости и жители села собрались у давно смонтированного монумента. Все это накрыла метель, но на нее никто не обратил внимания, только фотографировать было почти невозможно. Сделан со смыслом и художественным вкусом. Кресты разной высоты – ведь братья были не ровесники, проникновенные слова о материнском горе на гранитной плите и птицы журавли. Из той самой песни о солдатах. В общем, все правильно.

Памятник с журавлями теперь стал частью жизни всех, кто захотел и смог сделать так, чтоб он здесь был.

Нам кажется, из всего произнесенного главное в своем неподготовленном заранее слове сказал Петр Иванович Шаповал: “Ми, рідні та близькі по лінії загиблих по лінії Шаповал, Коровай, Бойко, дякуємо громаді села Чернеча Слобода, голові сільської ради Андрієнку Миколі Миколайовичу за прийняте громадою рішення по встановленню цього пам’ятного знаку!

...Збулася багаторічна мрія сестер братів Шаповал – Коровай Тетяни Артемівни та Олексенко Єфросинії Артемівни. Не мрія, а справедливість.

...Війна списала їх одним днем – листопад 1943 року, хоч служили в різних військах і частинах. Списані – “пропав безвісти”, тобто не мали ніяких пільг їхні жінки та діти дітей.

Цей пам’ятний знак – світла пам’ять справедливості до їх святих душ”.

Значит, не списані люди, заняли свое место в продолжающейся жизни.

Помнить – больше, чем просто знать. *Пока память соединяет поколения людей, все они живы и “списать” или переделать их невозможно.*

Алексей Сикорский

Глава 12. Звернення здалека¹⁰⁰

“Добрий день!

Шаповал (Негрей) Марія Яківна написала листа і дуже хотіла, щоб його зачитали на відкритті пам’ятника в селі Чернеча Слобода, але, на жаль, листа ми вам відправляли, а він чомусь так і не дійшов! Тому відсилаю вам текст листа цією поштою!”¹⁰¹.

“Доброго дня!

Звертається до вас із повагою, мої родичі і односельці, Шаповал Марія Яківна, дочка Шаповала Якова Артемовича і Шаповал Анастасії Пилипівни¹⁰². Нас у батьків було троє: я, Марія, і мої брати: Григорій та Іван.

Дорогі мої, велика вам вдячність за вашу увагу та турботу про незабутих моїх дядьків: Дмитра, Федора, Миколу, Омеляна, і мого батька Якова, які воювали у Другу Вітчизняну¹⁰³ війну за свою рідну землю, за своїх батьків, дітей та онуків, але, на жаль, ні один із них не повернувся, п’ятеро братів пропали безвісти. Із їхніх дітей після війни ніхто нічого не знав, що сталося з батьками, ким вони були та де працювали, але я знаю те, що мій батько Яків працював комірником, дядько Дмитро – шофером, дядько Микола був чоботарем, дядько Федір бригадиром, а дядько Омелян був найменший, і, мабуть, на той час ніде не працював; пам’ятаю, що його вирядили на службу перед війною.

Мої мужні дядьки і тато були справжніми воїнами, які захищали свою Батьківщину! Вічна їм пам’ять, пухом земля і Царство Небесне! Нехай коло ваших ніг горить вічне полум’я слави, та не згасає!..

Дорогі наші вояки, нехай ваші душі стануть журавлями, які зустрічають прихід весни! А соловей і зозуля будуть вічно співати над хрестами ваших могил!

На мою думку, цей вірш великого поета Тараса Шевченка “Заповіт” якнайкраще підходить для того, щоб описати те, що пам’ять про братів Шаповалів жива та після їх загибелі збереглася в першу чергу на їхній рідній землі! Я чітко знаю одне, що мої рідні та односельці завжди будуть їх згадувати та поминати.

“Як умру, то поховайте
Мене на могилі.
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

...Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом”¹⁰⁴.

Прошу у всіх пробачення, що я покинула свій батьківський край (село та область) і переїхала до іншого у зв'язку з сімейними обставинами. На жаль, приїхати на рідну землю вже не в змозі, тому що не дозволяє здоров'я...

До побачення, мої люблячі рідні та шановні земляки!”.

Марія Шаповал (Негрей)

Епілог¹⁰⁵

На сторінках цієї книги ми розглянули, здавалося б, звичайну історію одного з численних українських родів – роду Шаповалів.

У руслі сучасної української традиції по відродженню нашої непростой й суперечливої історичної пам'яті такі дії не є випадковими. Бо “порятунком від аномії (безпам'ятства – *I. M.*) стає культурна пам'ять. Чи пам'ятає Слобідська Україна свою історію? Адже в радянський період в історичних дослідженнях, музеях, виставках відобразилися лише ідеологічно значущі і “дозволені” для оприлюднення події. За тривалий період культурного забуття, здавалося б, усе стерлося безповоротно. Але пам'ять здатна зберігати і відроджувати в свідомості давні образи, далекий досвід, вона є важливою ланкою соціокультурного розвитку”¹⁰⁶.

Ось така робота й була проведена нами у даному виданні, на сторінках якого зібрані 17 основних публікацій та низка додаткових матеріалів, підготовлених 12 авторами, які або друкувалися на сторінках періодичної преси, або побачили світ уперше. Нам важливо було узагальнити, звірити, й прокоментувати такі епізодичні й фрагментарні дані, щоб спробувати подати на їх основі полотно народної історії Сумщини, та й не тільки її. І в результаті постало щось нове, відмінне від того, що було.

Ця наша робота не була легкою, автору-упоряднику довелося докласти немало зусиль, щоб відтворити складну історію простого і водночас неординарного українського роду. І в цій роботі велику роль зіграв представник роду Шаповалів, *Петро Іванович*, чиє серце не виявилось байдужим до пам'яті минулого. Як справжній консультант, він докладав вагомих зусиль, аби, опираючись на перекази й усні оповіді, повернути нащадкам пам'ять про предків. А головна умова, якої ми дотримувалися, це – максимальна правда, прагнення досягти якнайповнішої достовірності. Сподіваємося, читач поцінує цю роботу і з розумінням сприйме можливі неточності, обумовлені елементарною відсутністю писемних матеріалів.

...Проведене комплексне дослідження дало змогу встановити, що від самого початку виникнення українських прізвищ вони стали відображенням господарської діяльності

наших предків, котрі прагнули навіть таким чином зафіксувати основне заняття родин, що створювали національні цінності. І в цьому плані рід Шаповалів постає одним із найдавніших в Україні, який став носієм певної соціально- й економічно-значущої діяльності. Ось уже близько 500 років (!) ми бачимо непросту місію його представників по звеличенню й розбудові нашої землі. І це справді подвиг, бо не так багато наших родів можуть похвалитися такою тривалою й багатою історією.

Тисячі представників цього роду (ми ж зафіксували тільки якихось **чотири сотні** за останні століття!) трудилися на своїй землі, зводили будинки, створювали сім'ї, народжували дітей і мріяли про мирне життя. Життя ж виявилось далеко не таким веселковим, бо ріки людської крові зросили минуле роду Шаповалів, як і, зрештою, всього українського народу.

Ми бачили діяння Шаповалів у козацькі часи, і ця місія засвідчує, що вони брали в руки зброю тоді, коли виникала нагальна необхідність. Основним же заняттям була діяльність по створенню всього того, що необхідне людям – одягу, продуктів, споруд тощо. Бо вони підсвідомо розуміли – тяжкі часи пройдуть, а потім треба жити і думати про майбутнє. Тому в історії типового українського роду відбилася історія нашої землі.

Проте прийшли зловісні часи ХХ століття, коли безбожна влада поставила своїм завданням ледве не тотальне знищення нашого народу. І понеслося – Японська й Світова війни, Голод і Репресії, Німецька війна і Хрущовщина – це далеко не повний перелік бід, які поряд з іншими українцями спізнали на собі й Шаповали. А найтяжчим випробуванням стала Друга Світова війна. Лише одна сім'я з роду втратила 5-х братів, які скінчили життя на полях битв. З іншої гілки роду – ще один їхній родич, хоча й далекий. І, нарешті, багато інших представників бокових гілок роду.

Бездарна й нелюдська сталінська влада поставила на межу виживання низку народів і найперше – українського. Ота влада пропала, але є її несвідомі прибічники, які й сьогодні не можуть збагнути, для чого нам, українцям, потрібна свобода, незалежність, справедливість, чому, взагалі, ми прагнемо до щастя й майбуття? І щоб дати відповідь про завтрашній день, слід згадати день учорашній.

Бо, й справді, пройшли дні і роки, померли свідки тих часів, але не забувається горе матерів, відчай дітей, нещастя нащадків. Проте щезнуть у вічності століття, і недалеко людська

пам'ять може забути все те, що було покладено на вівтар майбутнього наших сучасників.

Якщо ми відвідаємо наші маленькі села, селища й великі міста, на їх цвинтарях побачимо надмогильні хрести – металічні, кам'яні, дерев'яні, а на них – лаконічну інформацію про померлих. І це вияв пам'яті. А зупинившись біля могили людини, яка віддала найцінніше – своє життя – за благо інших, ми пересвідчимося, що її подвиг увічнений і вдячні нащадки пам'ятають це. Проте на багатьох могилах хрестики уже похилилися або і впали. А подекуди й надмогильний горбик просів. І в серці лунає стогін померлих: де наші нащадки, чому вони не приїхали, не прибрали наші могилки, не насадили квітів біля них? Чи розуміють вони, що за це і їх забудуть і не згадають?..

Справді, чого ми будемо варті, якщо не знатимемо наше минуле? Хто скаже, що ми великий народ, який має свою знамениту історію, якщо вона ніде не відображена, а ми плекаємо у своїх душах безпам'ятство?

Великий народ завжди пам'ятає свої витоки і свій родовід, усвідомлює свою єдність і свою спільність. Коли ж його родовід обростатиме деталями звичайного життя простих людей, наша минула й нинішня слава ніколи не померкне, а наш рід і наш народ будуть непереможними сьогодні і завжди.

Отже, небагатьом, але вагомим аспектам життя одного з українських родів – Шаповалів – і присвячена ця, зрештою, теж вистраждана книга народної пам'яті, книга народної звитяги...

Іван Мозговий

Додатки

1. Гірке відлуння минулого¹⁰⁷

Цю історію мені розповідав мій батько, йому – мій дідусь, а тому – мій прадід, що й був учасником подій, про які я хочу написати.

На початку вересня 1943 року Радянська Армія вела тяжкі бої з гітлерівцями, намагаючись вибити їх з території Сумщини. Після взяття нею чергового населеного пункту всіх чоловіків, які ще могли тримати в руках зброю, радянське командування мобілізувало в діючу армію і без підготовки кидало на фронт. Багато хто з цих людей були хворі, німецькі, не мали військових навичок, тому невдовзі вони першими ставали жертвами жорстокої війни.

9 вересня було звільнене село Чернеча Слобода, що нині входить до складу Буринського району. Там жив мій прадід, Мозговий Сергій Данилович (1902–1944), який до війни працював у сільській школі вчителем математики. Він був дуже хворий, тому в 1941 його не взяли в армію. Але тепер у 1943 році всіх чоловіків – від юнака до старого – було призвано на фронт.

Новобранці, в тому числі мій прадід, з боями рухалися на Захід. Чимало втрат вони понесли під Конотопом, де серед відкритого поля їх атакували німецькі літаки. Проте дідусь виявився одним із небагатьох, хто не був навіть поранений, хоч він ішов в атаку майже на повен зріст. Кажали, його й куля не брала...

Поповнювані новобранцями, батальйони наближались до Десни¹⁰⁸. Її форсування в середині листопада 1943 року¹⁰⁹ стало одним із драматичних етапів великої битви за Дніпро. Радянське командування не жаліло людей, яких забирали в армію зі звільнених сіл. Бо вони перебували на окупованій території і тепер мали кров'ю змити свою “провину”. І ніхто не думав про те, що саме Радянська Армія та її командування були винні в тому, що ворог окупував нашу землю.

Однієї ночі почалося форсування Десни. З того берега били німецькі кулемети, а радянські воїни на плотках і на човнах переправлялися через річку. Офіцери гнали їх на вірну смерть, погрожуючи пістолетами. Сердитий майор з підрозділу дідуся аж

охрип від крику “вперед”, “вперед”. Ворога атакували прямо в лоб, під шаленим вогнем. Тому вниз по річці пливли тіла загиблих, а їх співслуживці, теж приречені на смерть, простували далі...

До того берега, вже в сутінках, Сергій Данилович дістався разом із двома бійцями з його роти. Вони ніяк не могли отямитися від усвідомлення трагічної долі багатьох побратимів, які знайшли свою смерть у непривітних водах ріки. Поліг при переправі і майор. А три радянських воїни закріпилися в окопі на узліссі і вперто відстрілювалися від гітлерівців. Коли ж серед ночі розпочався холодний дощ, німці припинили атаки і відійшли, щоб зігрітися в бліндажах.

Два наші воїни сховалися під деревами. Сергій Данилович теж кинувся під високого дуба. І тут пролунав вибух – місце там було заміноване. Дідуся відкинуло на кілька метрів. Скривавлений, із уламком дерева в грудях, він довго лежав у калюжі крові, доки його й товаришів не підібрали санітари, які разом із регулярними частинами нарешті дісталися до правого берега Десни.

Але було вже запізно. Мій прадід обмерз і втратив надто багато крові. Тому невдовзі його, як безнадійного, відправили з медсанбату додому – помирати біля рідних. Кашляючи кров'ю, він розповідав моєму дідусеві (йому було тоді стільки ж років, як мені тепер)¹¹⁰ про ту страшну війну. Невдовзі життя залишило його...¹¹¹.

Багато людей полягло в тому побоїщі, яке було затіяне за спиною нашого народу. Ось чому я не хочу, щоб коли-небудь мої ровесники і старші земляки з України знову віддавали своє життя за чужі їм інтереси, за чужих правителів і за чужу владу, яка робила сиротами багатьох дітей з України.

Ярослав Мозговий

2. Сервіс по-Шосткинськи¹¹²

Кілька днів тому¹¹³, користуючись послугами Аерофлоту, я літав із Сум до Шостки. Здавалося, були підстави для задоволення: зекономив дорогоцінний час і вже в обід був у Шосткинському аеропорту.



Родинне фото. Зліва направо: Коровай Євгеній, Шаповал Анастасія, Шаповал Петро

Важче було добиратися до міста. Виявилось, що автобус із міста не прибув. Місцеві жителі пояснили, що автобус в аеропорту – велика рідкість і мало хто пам'ятає, коли він приїжджав сюди останній раз. Хтось розпустив чутки, що пошкоджена дорога, і всі пасажери вирушили до міста пішки.

Пройшовши до десяти кілометрів, я ніде не бачив перешкод для автобусного руху. Зате бачив, як важко було долати цей шлях дітям і пасажиром похилого віку, до того ж із численними речами в руках. Шосткинці говорили, що порушення графіка руху громадського транспорту в їхньому місті – звичайна справа.

Хотілося б почути, якої думки з цього приводу керівництво автопідприємства № 18013¹¹⁴?

Петро Шаповал

3. Дякуємо, вже навчені¹¹⁵

Я завжди думав над тим, чому “найвірніше” вчення Леніна не привело наш народ до щастя, тоді як без Леніна люди живуть у повному достатку. Мені довелося побувати за кордоном, де очі розбігалися від тих благ, які там побачив. Стаття Мозгового І. П. “Біля витоків фальсифікації”¹¹⁶ ясно дає зрозуміти, чому більшовицька партія вчила не так, як є в житті.

З газетою соціалістів я познайомився випадково. Якось у крамниці продавали цвяхи, але мені нікуди було їх покласти. Тому підійшов до кіоску, щоб придбати хоча б плакат. Для таких цілей мені продали пожовклу газету, яка пролежала там не один тиждень. Вона називалася “Відродження”¹¹⁷. Дома переглянув цю газету і спересердя вилаявся.

За кого нас “тримають” ці “науковці”? Нехай хтось не навчався ні в інституті, ні в аспірантурі, але ж не такі ми наївні, щоб ще раз попастися на той самий гачок! Люди ситі і Леніним, і колгоспами, і соціалізмом. Ми вже бачили, як компартійна наука допомогла партократам привласнювати народне добро. Може я помиляюсь, але як мені здається, компартія через те й ненавиділа націоналістів, що вони хотіли національне багатство зробити надбанням усієї нації. Проте тоді нічного б не лишилося партійним босам, яких годувало крісло та партійна книжка, а не розум чи здібності.



На 1 травня, Суми, 1979. Перший справа – Петро Шаповал

І ось тепер соціалісти (комуністи) заявляють, що вони, бачте, також “турбуються” про народ. Саме так хтось рекламує соціалістичну газету “Відродження” і по радію. Проте “турбота по-ленінськи” нам добре знайома. Не буду говорити за весь робітничий клас, але за себе скажу напевне: наступного разу я не куплю соціалістичну газету нівіть тоді, коли виникне потреба загорнути брудні речі.

Петро Шаповал

4. Родовід Шаповалів¹¹⁸

Схема 1

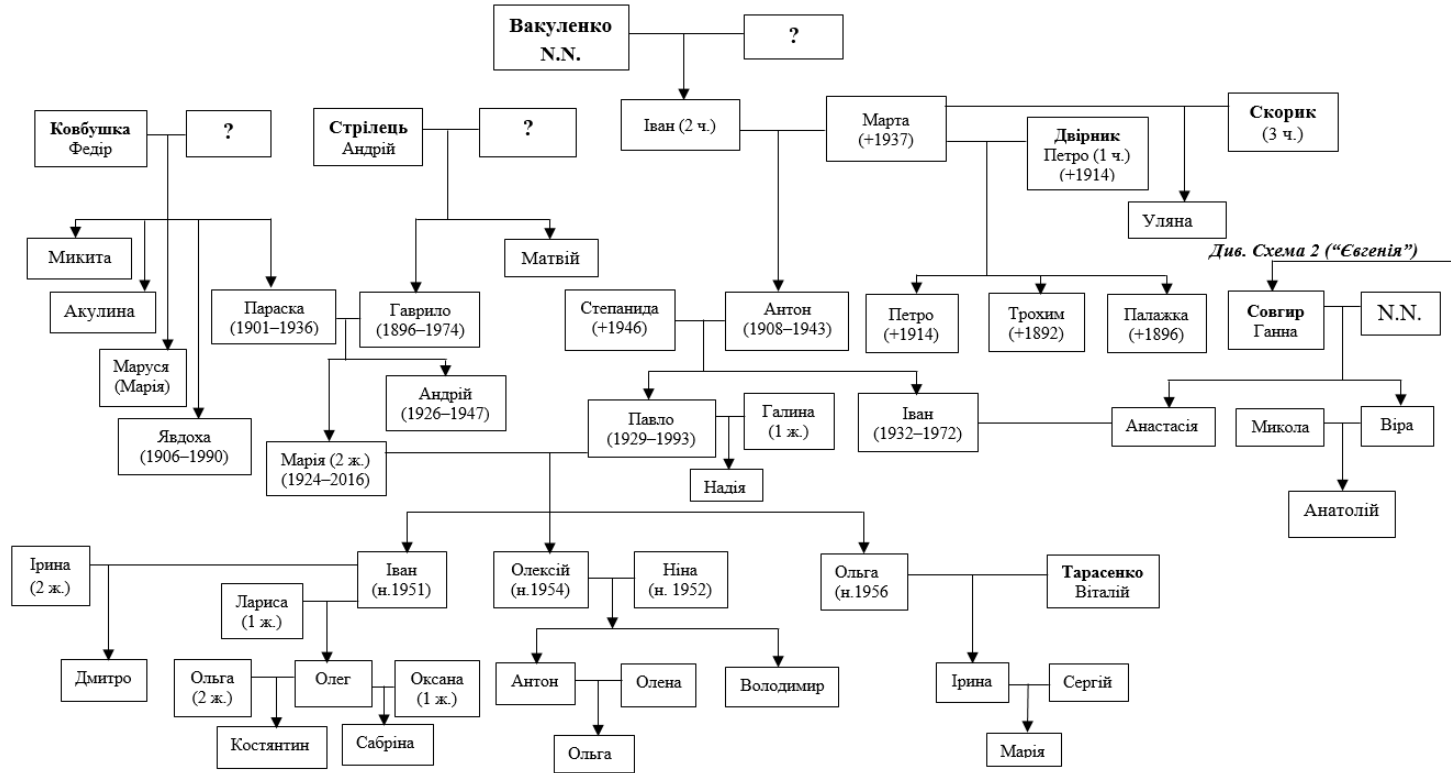


Схема 2

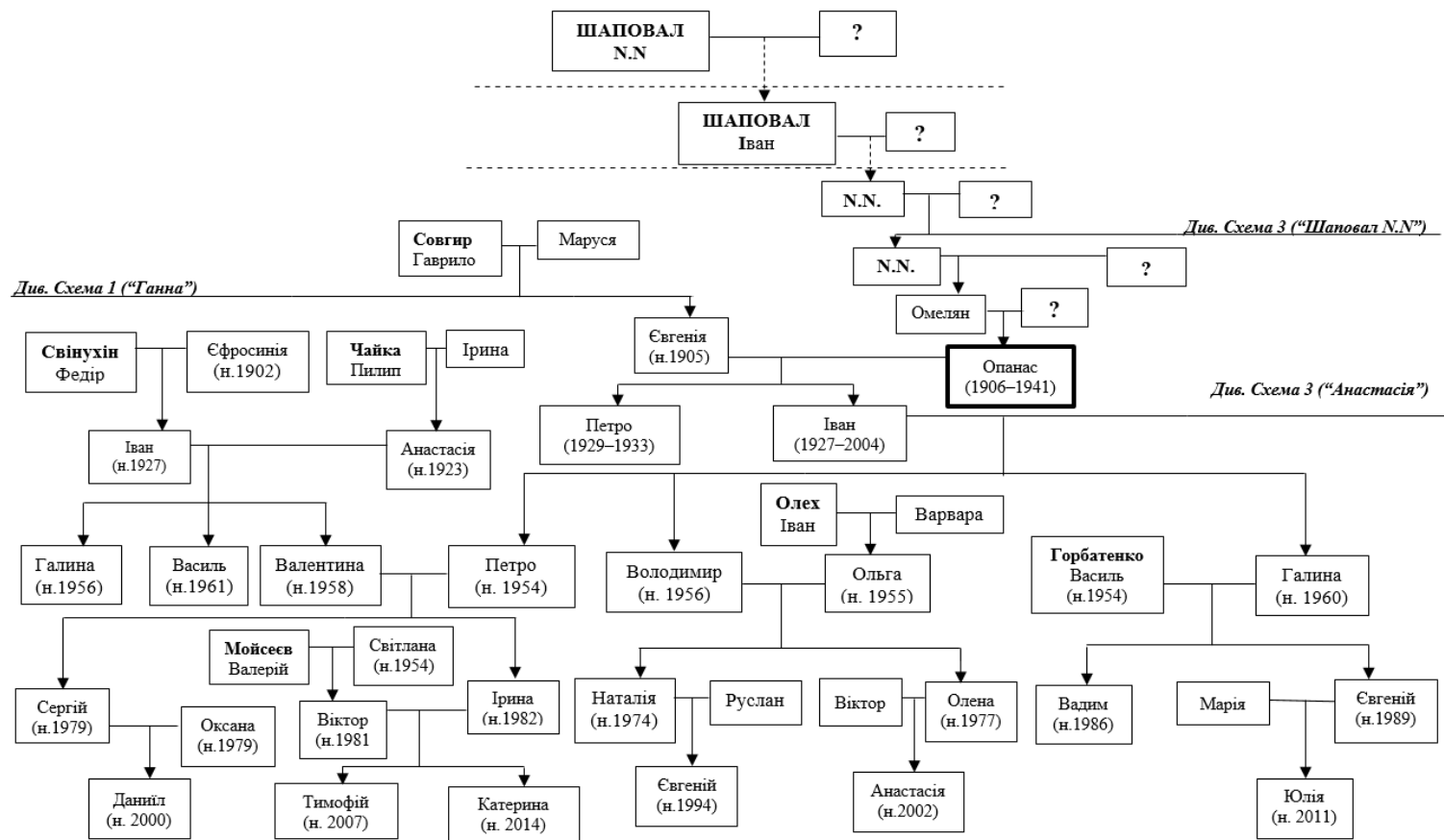


Схема 3

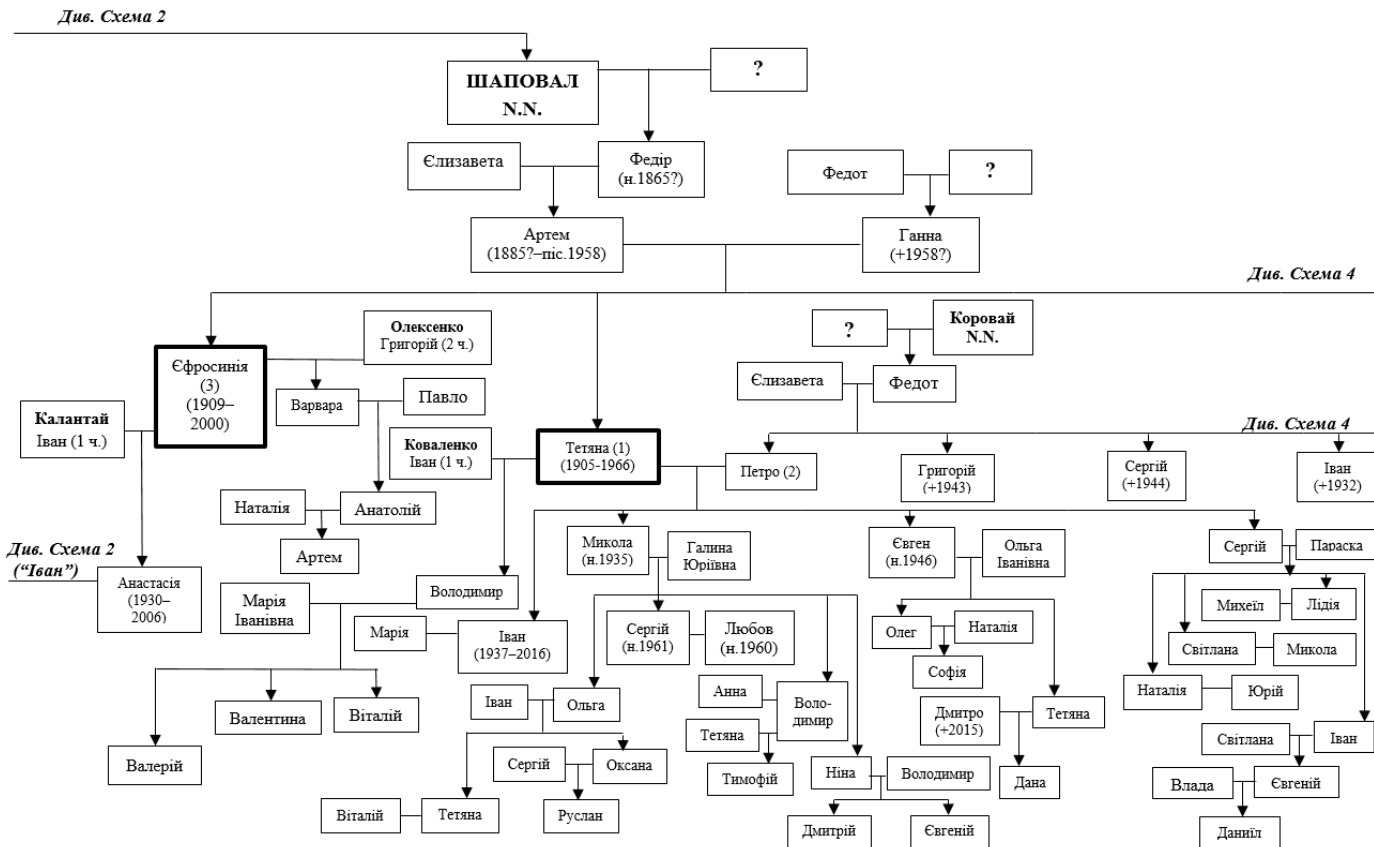


Схема 4

Див. Схема 3

Див. Схема 5

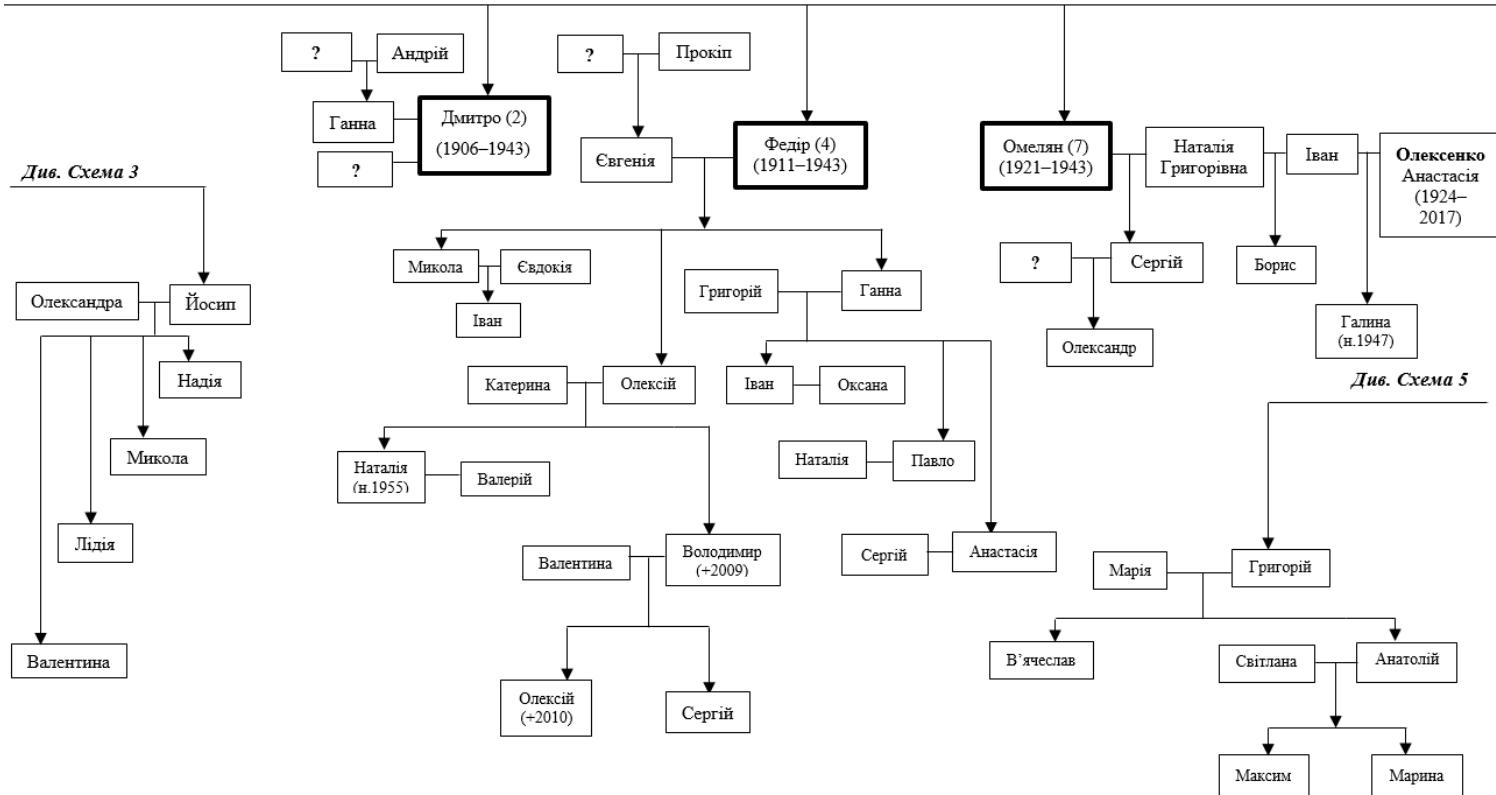


Схема 5

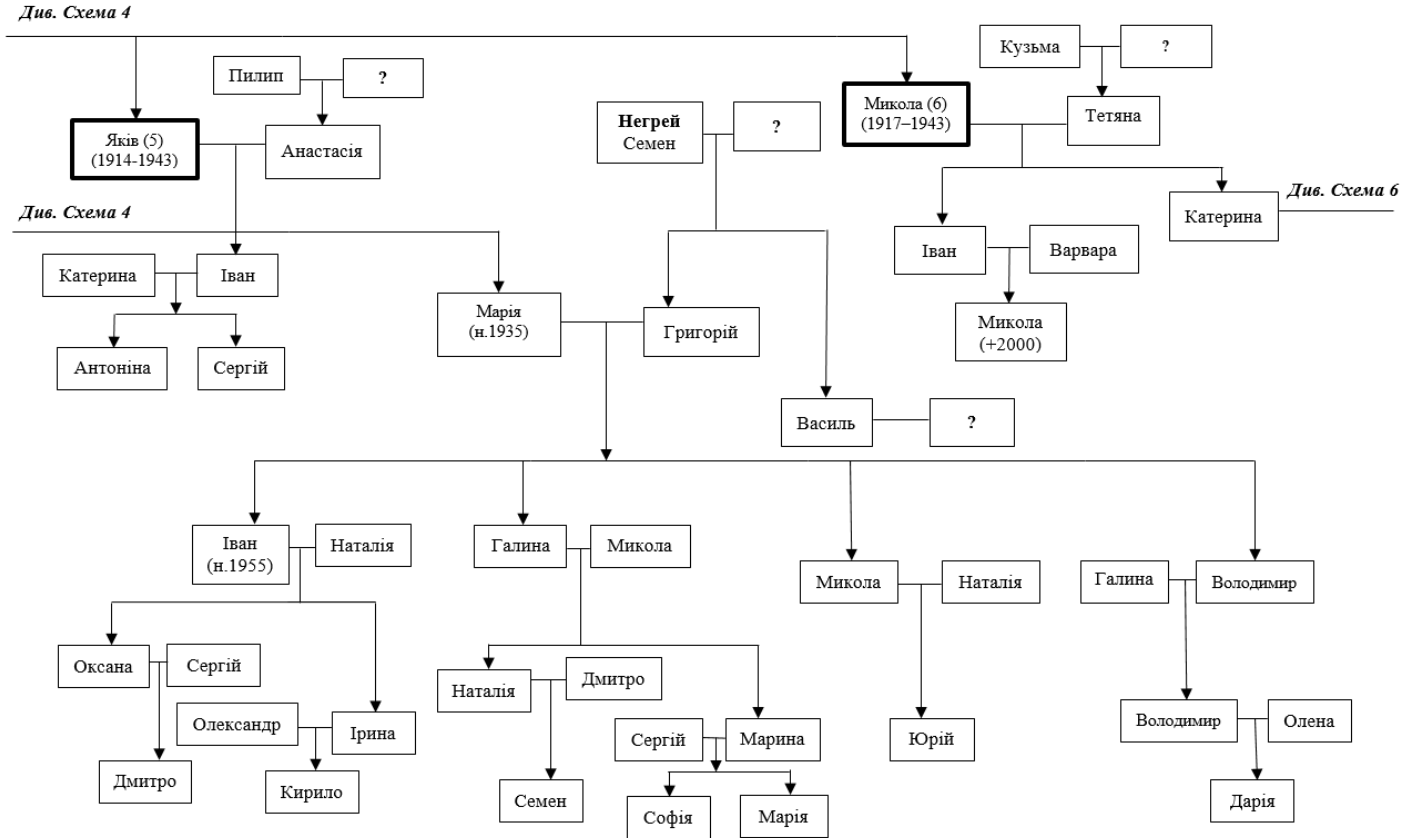
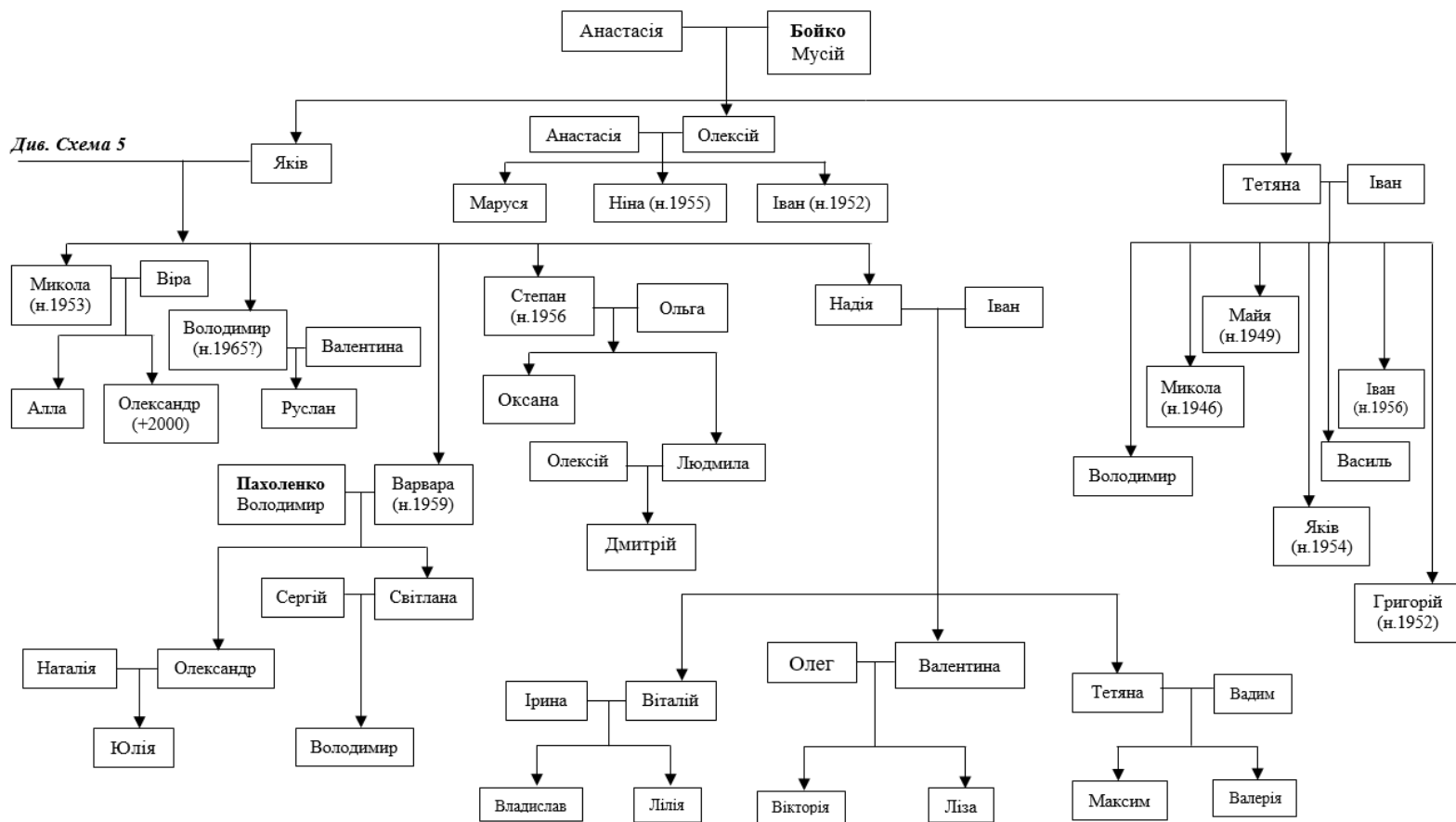
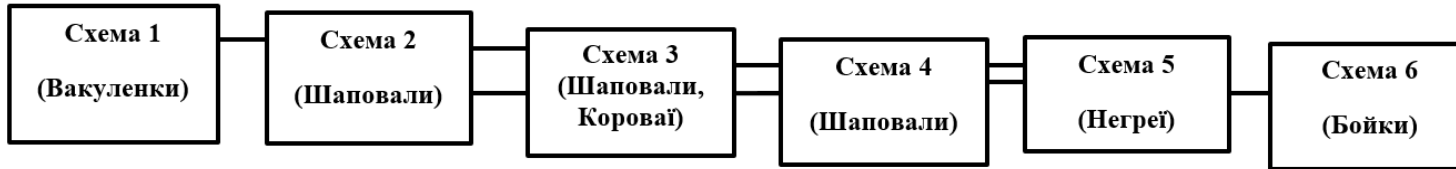


Схема 6



Взаєморозташування схем 1–6



Примітки

- 61
- N.N. – невстановлені особи чоловічої статі
 - ? – невстановлені особи жіночої статі
 - Н. – народився (народилася)
 - + – помер (померла)
 - (2) – який/яка за порядковістю син/дочка
 - (2 ч.) (1 ж.) – в якому за порядковістю шлюбів перебував (перебувала)

*Виділені жирною рамкою представники сімейства Шаповалів, які загинули в Другій світовій війні, та їх сестри
Прізвища представників бокових ліній роду виділені жирним шрифтом*

Summary

Shapovaly: Ukrainian family / A. Vasyurina, I. Mozgovyi, P. Shapoval and other; ed. by prof. I. Mozgovyi. – Sumy : WORLD PRINT, 2018. – 70 p.

The book tells about one of the Ukrainian families – Shapovaly. The history of the origin of the family and its distribution, labor achievements of family representatives and their popular traditions are presented.

The book focuses on the tragic fate of the five Shapovalov brothers from the village Chernecha Sloboda (Buryń region), who were killed in battles of the Second World War, and commemorates their memory in their native land.

The book contains pictures and a significant number of informational materials.

The book is intended for university professors, students, school teachers, those who are interested in history and the present time of the native land.

Примітки

ПРОЛОГ

¹ *Матеріал підготовлений Васюріною А. О. і друкується вперше.*

Глава 1. Шаповали в історії

² *Матеріал підготовлений Мозговим І. П. і друкується вперше.*

³ Происхождение фамилии Шаповал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.analizfamilii.ru/Shapoval/proishozhdenie.html>

⁴ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. – М. : ОКМА Медиа Групп, 2007. – Т. 1. А – З. – С. 179–180.

⁵ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. – М. : ОКМА Медиа Групп, 2007. – Т. 4. С–V. – С. 179–180.

⁶ Происхождение фамилии Шаповал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.analizfamilii.ru/Shapoval/proishozhdenie.html>

⁷ Происхождение фамилии Шаповалов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.genway.ru/lib/allfam/>

⁸ Значение и происхождение фамилии Шаповал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://names.neolove.ru/last_names/24/sha/shapoval.html

⁹ Мозговий І. П. Аномалії духу. Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х / ред. І. І. Мозгова. – Суми : ВВП “Мрія-1”, 2001. – С. 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50179>

¹⁰ Значение и происхождение фамилии Шаповал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://names.neolove.ru/last_names/24/sha/shapoval.html

¹¹ Українські прізвища [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki>

¹² Иллюстрированный энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона. Современная версия. – М. : Эксмо, 2007. – С. 903.

¹³ Значение фамилии Шаповал, Шаповалов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.astromeridian.ru/imya/znachenie_familii_shapoval_shapovalov

¹⁴ Реестр всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем Польским Яном Казимиром, составленный 1649 года, октября 16 дня / изд. по подлиннику О. М. Бодянским. [Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете 1874 г. кн. 2 и 3-я.]. – М. : Изд. Императорского Общества Истории и Древностей Российских при Московском Университете, 1875.

¹⁵ Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. – К., 2003. – С. 207, 208.

¹⁶ Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. – К., 2003. – С. 232.

¹⁷ Малороссийские переписные книги 1666 г. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1900.

- ¹⁸ Мазепина книга / упор. та вступна ст. І. Ситого. – Чернігів : ЦНТЕІ, 2005. – 524 с.
- ¹⁹ Баришівська сотня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=218>
- ²⁰ Присяга Миргородського полку 1732 року / опрацюв. Д. Вирський і Р. Москаленко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. – 105 с.
- ²¹ Погляд з козацького краю (Дніпро). Ніжинський полк (9 сотень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sichslavschina.blogspot.com/2013/03/1648-1782-pp.html>
- ²² Ревізія Чернігівського полку 1732. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. – 718 с.
- ²³ Шаповал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://beket.com.ua/issledovanie_familij/shapoval/
- ²⁴ Маркевич Н. Горкуша, український разбойник // Русское слово : литературно-полит. журнал. – СПб. : Тип. Рюмина и К°, 1859. – Сентябрь. – С. 231.
- ²⁵ Шаповалівка (Борзнянський район) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>
- ²⁶ Энциклопедический словарь. – Т. 39. – СПб. : Тип. Акц. об-ва Брокгауз-Ефрон, 1908. – С. 166.
- ²⁷ Шалівська З. В., Акічев Ш. М., Мороз Л. П. Конотопщина – наш край. – Суми : ВВП “Мрія”, 2016. – С. 89.
- ²⁸ Шаповалівка (Конотопський район) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
- ²⁹ Генеалогический форум ВГД. Конотопская сотня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.vgd.ru/post/>
- ³⁰ *Румянцевская опись Малороссии 1765–1769. – Оп. 1. – Кн. 142. – Арк. 906–1023.*
- ³¹ Див. наступні мстеріали: “Метрические книги Троицкой церкви с. Чернечей Слободы Роменского уезда”, “Исповедные книги Троицкой церкви с. Чернечей Слободы Роменского уезда”, “Метрические книги Богородицкой церкви с. Чернечей Слободы Роменского уезда” (за 1770–1920).
- ³² Сумська обл., Буринський р-н., с. Чернеча Слобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://194.44.219.55:8099/pt?pt=5814&pg=0>
- ³³ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2008. – С. 344.
- ³⁴ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Сумська область. – Суми : Собор, 2008. – С. 814 с.
- ³⁵ Мозговий І. П. Агонія епігонів. – Суми : МакДен, 2010. – С. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50237>
- ³⁶ Мозговий І. П. Аномалії духу – 2. Суперечності духовно-релігійного розвитку 2000-х. – Суми : Ярославна, 2015. – С. 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50050>

Глава 2. Їх було п'ять...

- ³⁷ *Вірш-спогад Олексенко (дів. Шаповал) Є. А. (04.1985). Матеріал друкується вперше.*

Глава 3. Йшли брати на війну...

- ³⁸ *Стаття вперше надрукована 5 травня 1985 у газеті “Прапор перемоги”. Автор невідомий.*
- ³⁹ Артем Федорович (бл. 1885 – після 1958).
- ⁴⁰ Ганна Федотівна (+бл. 1958).
- ⁴¹ Тетяна і Єфросинія.
- ⁴² Яків, Федір, Дмитро, Микола, Омелян.
- ⁴³ Дідусь братів, Федір (нар. бл. 1865), і бабуся братів, жінка Федора – Єлизавета.
- ⁴⁴ Тут під пером журналіста совєцьких часів іноді помітна ідеологізація невтішної тодішньої дійсності. За совєцької влади українські селяни отримали певне полегшення лише в часи так званої “Нової економічної політики” (НЕПу). Надалі була утверджена колгоспна система, яка нагадувала кріпацтво і яка, зрештою, призвела до страхітливого Голодомору (1932–1933).
- ⁴⁵ Микола (1917–1943).
- ⁴⁶ Омелян (1921–1943).
- ⁴⁷ Дмитро (1906–1943).
- ⁴⁸ Федір (1911–1943).
- ⁴⁹ Яків (1914–1943).
- ⁵⁰ Наталія Григорівна, жінка Омеляна.
- ⁵¹ Єфросинія Артемівна (1909–2000).
- ⁵² Пам'ятник братам Шаповалам споруджений у с. Чернеча Слобода Буринського району Сумської області в 2016 році. Тут мається на увазі монумент слави, раніше споруджений на честь загиблих мешканців с. Чернеча Слобода, де на низці бетонних стел викарбувані іменами цих воїнів.

Глава 4. Книга пам'яті

- ⁵³ *Книга пам'яті України. Сумська область [Текст] / гол. ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – Суми : Слобожанщина, 1995. – Т. 3 : Буринський район. Великописарівський район. – 768 с.*
- ⁵⁴ Сумська.
- ⁵⁵ За сучасною термінологією – Друга світова війна.
- ⁵⁶ Видання вийшло в 15-ти томах.
- ⁵⁷ *Книга пам'яті України. Сумська область [Текст] / гол. ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – Суми : Слобожанщина, 1995. – Т. 3 : Буринський район. Великописарівський район. – С. 397.*
- ⁵⁸ У “Книзі пам'яті” помилково названий Федотовичем (насправді – Федорович).

- ⁵⁹ У “Книзі пам’яті” помилково названий Федотовичем (насправді – Федорович).
- ⁶⁰ Книга пам’яті України. Сумська область [Текст] / гол. ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – Суми : Слобожанщина, 1995. – Т. 3 : Буринський район. Великописарівський район. – С. 405.
- ⁶¹ Книга пам’яті України. Сумська область [Текст] / гол. ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – Суми : Слобожанщина, 1995. – Т. 3 : Буринський район. Великописарівський район. – С. 420–421.
- ⁶² Книга пам’яті України. Сумська область [Текст] / гол. ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – Суми : Слобожанщина, 1995. – Т. 3 : Буринський район. Великописарівський район. – С. 472.
- ⁶³ *Книга пам’яті України. Сумська область. – Т. 14 (додатковий). – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 1998. – 63 с.*

Глава 5. Жили-были, воевали...

- ⁶⁴ *Стаття за авторством Сікорського О. В. вперше надрукована у газеті “Панорама” за 18–25.06.2014.*
- ⁶⁵ Шаповал П. І. (нар. 1954), онук п’ятьох братів Шаповалів.
- ⁶⁶ Шаповал Єфросинія Артемівна, сестра п’ятьох братів Шаповалів.
- ⁶⁷ Село Чернеча Слобода у 1921–1931 і в 1935–1960 було у складі Смілівського району, потім – Буринського району Сумської області.
- ⁶⁸ Центральний архів Міністерства оборони (СРСР).
- ⁶⁹ Представники Смілівського райвійськкомату.
- ⁷⁰ За сучасною термінологією – Друга світова війна.

Глава 6. Необычные истории

- ⁷¹ *Сикорский А. Необычные истории // Панорама. – 23–30.11.2016.*
- ⁷² На газету “Панорама”.

Глава 7. На Сумщине открыли памятник батьям Шаповал

- ⁷³ *Стаття за авторством Кудлая Є. О. розміщена на електронному ресурсі газети “Данкор” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dancor.sumy.ua/news/newsline/189670>*

Глава 8. Виступ на відкритті пам’ятника

- ⁷⁴ *Виступ Шаповала П. І. на відкритті пам’ятника 8.12.2016. Друкується вперше.*
- ⁷⁵ Коровай (дів. – Шаповал) Тетяна Артемівна, сестра п’ятьох братів Шаповалів.
- ⁷⁶ Головний архітектор м. Суми в 1994–2016.
- ⁷⁷ Директор Відкритого акціонерного товариства “Сумиагропромбуд” Трофименко М. О. надав допомогу в 5 тис. грн. на спорудження пам’ятника.

Глава 9. Журавлі

- ⁷⁸ *Стаття за авторством Голуб Т. В., уперше надрукована у газеті “Сумщина” від 15.12.2016.*
- ⁷⁹ 2016 року.
- ⁸⁰ Чернеча Слобода.
- ⁸¹ За іншими даними, Чернечу Слободу заснували козаки й посполиті невдовзі після Берестейської битви (1652), коли почалося масове переселення українців з Правобережжя на Лівобережжя й Слобожанщину; на нових місцях виникали численні “слободи”.
- ⁸² Чернеча Слобода була заснована на р. Очеретянці, притоці р. Терн. Згодом Очеретянка й Терн у верхній течії перетворилися на болота.
- ⁸³ Великий ставок.
- ⁸⁴ Чернеча Слобода.
- ⁸⁵ Це не хата, а значний будинок.
- ⁸⁶ До голодомору 1932–1933 в с. Чернеча Слобода мешкало бл. 11 тисяч чоловік.
- ⁸⁷ В Україні в 1917–1921 під час московсько-більшовицька агресії та відбиття цієї агресії українцями, які відстоювали незалежність своєї держави, полягли й жителі Чернечої Слободи.
- ⁸⁸ У 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.
- ⁸⁹ Війна на Сході України (з 2014) по відбиттю агресії російських військ та їх найманців, яких підтримують донецько-луганські сепаратисти.
- ⁹⁰ Народна українська форма імені Федір.
- ⁹¹ Народна українська форма імені Дмитрій.
- ⁹² Вивчення цієї історії перший розпочав Петро Шаповал.
- ⁹³ Райвійськкомат.
- ⁹⁴ Давніх.

Глава 10. Подвиг, безсмертний у віках

- ⁹⁵ *Стаття уперше надрукована 17.12.2016 у газеті “Рідний край”.*
- ⁹⁶ 2016 р.
- ⁹⁷ Насправді це фрагмент виступу Петра Шаповала 8.12.2016.

Глава 11. Помнить о жизни

- ⁹⁸ *Стаття за авторством Сікорського О. В. уперше надрукована у газеті “Панорама” за 11–18.01.2017.*
- ⁹⁹ Село Сорока.

Глава 12. Звернення здалека

- ¹⁰⁰ *Звернення в кінці січня 2017 Негрей (дів. Шаповал) М. Я., яка мешкає у м. Вільнянськ поблизу Запоріжжя.*

- ¹⁰¹ Вступ до тексту написаний Наталією, жінкою Миколи, сина Негрей (Шаповал) Марії.
- ¹⁰² Шаповал Анастасія Пилипівна, жінка Якова Артемовича.
- ¹⁰³ Друга світова війна.
- ¹⁰⁴ Шевченко Т. Заповіт // Шевченко Т. Г. // Кобзар. – К. : Дніпро, 1980 – С. 286.

ЕПІЛОГ

- ¹⁰⁵ *Матеріал підготовлений Мозговим І. П. Друкується вперше.*
- ¹⁰⁶ Васюрина А. А. Культура Западной Слобожанщины в поисках самобытности : современные измерения // Культурология в контексте гуманитарного знания : в 3 ч. – Курск : Курск. гос. ун-т, 2013. – Ч. 1. – С. 126 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [\[PDF\] з домену sumdu.edu.ua](#)

ДОДАТКИ

1. Гірке відлуння минулого

- ¹⁰⁷ *Матеріал був переданий у 2000 до шкільного музею, на замовлення якого він і був підготовлений Мозговим Я. І. Друкувався зі скороченнями в газеті “Сумщина” (12 вересня 2003) під назвою “Подвиг прадідів для нас священний”. У нинішньому вигляді друкувався у монографії: Мозговий І. П. Агонія епігонів. – Суми : МакДен, 2010. – С. 127–129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50237>*
- ¹⁰⁸ Це було форсування Дніпра або Десни при самому її впадінні у Дніпро.
- ¹⁰⁹ Очевидно це було на початку листопада 1943.
- ¹¹⁰ У 1943 Мозговому Павлу Сергійовичу було 14 років, а Мозговому Ярославу Івановичу в 2000 – 12 років.
- ¹¹¹ Дані про Мозгового С. Д. не були включені до “Книги пам’яті” у 1995. За наполягання його онука, Мозгового І. П. (укладача цієї книги) їх після перевірки внесли до видання “Книга скорботи України. Сумська область. – Т. 1. – Суми : Мрія-1 ЛТД, 2003. – С. 645–646”, де зазначено: “Мозговий Сергій Данилович, 1902 р.н., с. Чернеча Слобода, українець, учитель. Призваний в 1943. Рядовий. Помер від ран, квітень 1944 р. Похований на сільському кладовищі”. Насправді ж Сергій Данилович похований, згідно його передсмертної волі, в саду садиби, в якій він мешкав.

2. Сервіс по-шосткинськи

- ¹¹² *Стаття Шаповала П. І., надрукована у газеті “Ленінська правда” (20.04.1983).*
- ¹¹³ Це було в 1983 році.
- ¹¹⁴ Це АТП відповідало за організацію перевезення пасажирів з Шосткинського аеропорту в місто.

3. Дякуємо, вже навчені

- ¹¹⁵ *Стаття Шаповала П. І. “Спасибі, вже навчені” була надрукована у газеті “Добрий день” (20.11.1992).*
- ¹¹⁶ *Стаття І. П. Мозгового, надрукована в газеті “Добрий день” (30.10.1992).*
- ¹¹⁷ *Газета “Відродження”, колишній орган Сумської обласної організації Соцпартії України.*

4. Родовід Шаповалів

- ¹¹⁸ *Матеріал друкується вперше. Підготовлений Мозговим І. П. для цього видання.*

Наукове видання

**Васюріна Алла Олександрівна,
Мозговий Іван Павлович,
Шаповал Петро Іванович,
Олексенко Євфросинія Артемівна,
Кудлай Євгеній Олександрович,
Сікорський Олексій В'ячеславович,
Голуб Тетяна Василівна,
Негрей Марія Яківна,
Мозговий Ярослав Іванович**

**Шаповали:
український рід**

Комп'ютерний набір *І. П. Мозговий*
Консультант *А. О. Васюріна*
Комп'ютерна верстка *Я. І. Мозговий*

*На титульному й зворотному боці обкладинки – фото “Поле маків”
з мережі Internet.*

Підписано до друку 21.03.2018. Формат 60x90/8. Гарнітура “Times”.
Обл.-вид. арк. 4,2. Умов. друк. арк. 4,4. Тираж 300 прим. Зам. № 123.

Надруковано та виготовлено в друкарні Компанія СВІТ ДРУКУ
ФОП Ятмов В. С.
вул. Троїцька, 17, м. Суми, Україна, 40000, тел. +380[99]-789-93-55

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ВО2 № 268020
від 21.06.2002